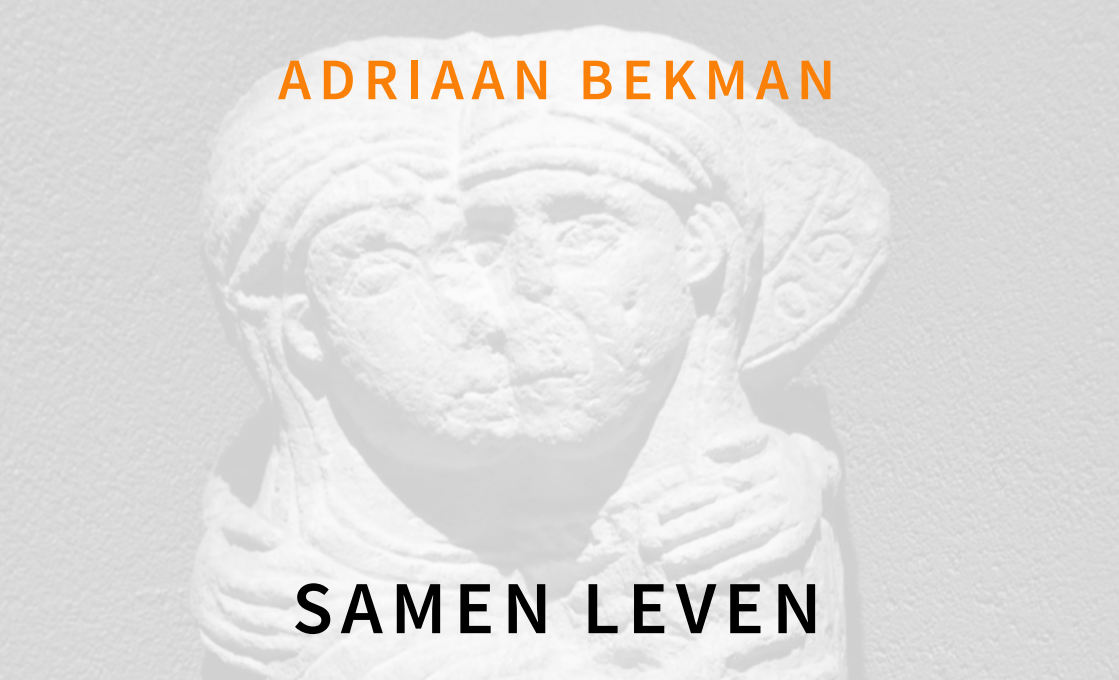

ADRIAAN BEKMAN

SAMEN LEVEN

SAMEN WERKEN

IMO Publishing House

Samen leven, samen werken

Door: Adriaan Bekman – IMO founder
Duitsland, Appenweier,
Maart 2021.

bekman@het-imo.net
www.het-imo.net

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Het Vraagstuk	6
De Analyse	10
Levensdimensies	24
Perspectieven	51
Epiloog.....	64
Literatuur.....	65

INLEIDING

Wanneer het daadwerkelijk zo is, dat wij van een verzorgingssamenleving bewegen naar een participatiesamenleving, dan stelt dit eenieder van ons voor de uitdaging dan ook daadwerkelijk in de samenleving uit eigen kracht te participeren. Daarbij ervaren wij voortdurend dat wij in een samenleving in verandering leven en werken en zo ook wij een veranderend persoonlijk leven ondergaan. Dit vraagt van ons dat wij het vermogen om het eigen leven te meesteren ontwikkelen en dit in een voortdurend samenspel met de anderen om ons heen. Zijn wij daartoe in staat?

Hoe kan ik, hoe kunnen wij in samenspel met elkaar, in deze tijd het eigen leven meesteren en actief deelnemen in onze maatschappij?

Dat is de vraag die ik in dit boek verken.

Ik reflecteer op persoonlijke ervaringen, opgedane inzichten, levende verwachtingen en verlangens omtrent leven en samenleven. U als lezer kan stil blijven staan bij enkele door mij opgeworpen vragen en aanbevelingen en daarover eigen gedachten vormen. Hopelijk inspireert dat en voegt het iets toe aan uw eigen idee omtrent persoonlijk leven en werken en uw actief deelnemen in het maatschappelijk gebeuren om ons heen.

Twee poorten

Door de poort van de geboorte komen we deze wereld binnen en door de poort van de dood verlaten we weer deze wereld. Tussen beide poorten speelt zich ons leven in deze wereld af.

Ik leef afwisselend in twee 'werelden'. De 'wereld thuis' en de 'wereld buiten de deur'.

De wereld thuis is een wereld van waken en slapen, eten en lezen, jaarfeesten en ontmoetingen, alleen zijn en samen zijn, de krant lezen en TV kijken, op internet surfen en e-mails beantwoorden.

De wereld buiten de deur is een andere wereld. Ik reis in de trein, het vliegtuig of met de auto, werk bij de klant, bezoek de arts, ga gezellig uit naar bioscoop en theater, eet in het restaurant.

Het is een voortdurend bewegen tussen naar buiten gaan en het onbekende ontmoeten en thuiskomen in het vertrouwde.

Ik kan mij afvragen: wat speelt zich in die twee werelden al die jaren dan eigenlijk af?

Mijn leven voltrekt zich in het verloop van processen. Natuurlijke processen als slapen en waken, eten en verwerken, ademen en bewegen. Maar ook zelf georganiseerde processen als werken, op vakantie gaan, studeren, reizen.

Ik verzorg in deze processen anderen en wordt door anderen verzorgd. Ik bedien anderen en wordt door anderen bediend. In mijn innerlijk bewegen zich gedachten en gevoelens, ik stel een daad.

Ik geef mijzelf weg en kom mijzelf tegen.

De balans

Soms maak je de balans op van je leven. Ben ik goed bezig, draag ik voldoende bij, geef ik de juiste aandacht, verzorg ik mijn relaties naar anderen die ik liefheb, heb ik de juiste zorg voor mijzelf?

Hoe staat het met mijn ziel, mijn innerlijke bestaan? Hoe staat het met mijn vriendschappen, aandacht voor mijn burens, ondersteuning van zoekende jongeren, mijn studie en meditatie? Wat breng ik zelf in en wat verzorg ik in het maatschappelijk gebeuren maar ook wat ontvang ik en wat wordt voor mij verzorgd? Ben ik wel voldoende in staat en bereid tot goede participatie in maatschappelijke processen en wat vraagt dat van mij aan competenties en aan het nemen van verantwoordelijkheid?

Hier ontmoet ik een paradox: Ik dien zelf de verantwoordelijkheid voor mijn leven te nemen in een samenleving waarvan ik toch nog steeds verwacht dat deze mij de gewenste zorg kan verschaffen als ik die nodig heb. Deze paradoxale persoonlijke staat van zielen-zijn in onze samenleving, zelf initiatief nemen en afhankelijk zijn van anderen, roept vragen op naar de tijdgeest die mijn leven bestemt, naar de lessen die ik uit mijn leven trek en een mogelijke toekomst die mij wacht.

Maar ook vragen als: Is dit mijn wereld, de samenleving die ik voor mijzelf en voor de nieuwe generaties wens, waar ik en de ander samen in kunnen leven en zich verwerkelijken, een bezielde samenleving?

In dit boek verken ik dit vraagstuk. Het komt er mogelijk in de toekomst nog meer op aan dat ik als individu een weg kan vinden in de complexe samenhangen van een snel veranderende samenleving en daarin de zin van mijn leven samen met anderen vorm kan geven. Hoe voltrekken zich deze veranderingen en wat zou ik als mens daartoe aan capaciteiten en competenties moeten veroveren, die mij in staat stellen deze snelle verandering van samenleving mee te maken en daarin de zin van mijn leven vorm te geven? Die vraag stel ik mij toen, nu en straks!

HET VRAAGSTUK

Onze samenleving heeft de afgelopen decennia een hoge mate van georganiseerd bestaan voor mij mogelijk gemaakt. Ik word in staat gesteld voortdurend aan het eigen bestaan te bouwen. Dat leidt tot een druk, steeds drukker bestaan. Mijn innerlijke wereld wordt echter toenemend bezet met de stijgende eisen die dit aan mij stelt en ik vraag mij regelmatig af hoe ik nog aan die eisen kan voldoen. Ik voel een permanent oplopende spanning tussen mijn gedreven voortgaand actionisme en mijn behoefte aan bezielende zin-scheppende reflectie.

Ik zie ook de ander in zijn of haar druk bestaan worstelen met het meesteren van het leven van alledag. Wanneer dit lukt geeft dat bevrediging maar ook leidt dit soms tot mislukken en dat geeft een gevoel van onbehagen en onvervuldheid. Een permanente paradoxale toestand van de menselijke ziel.

Ik denk dat ik niet de enige ben die zich afvraagt:

Hoe ga ik om met mijn georganiseerde leven, mijn deelname aan de samenleving en mijn kansen op levensvervulling, mijn bevoorrecht zijn of benadeeld worden?

In dit omgaan met het georganiseerde leven beweeg ik tussen het vast willen houden aan tradities die voor mij nog altijd zin-scheppend werken en mijn steeds weer opkomend verlangen en streven het bestaande te willen doorbreken, te veranderen om het nieuwe te kunnen zoeken. Dat geldt ook voor velen anderen.

Bovendien ervaar ik dat wij in de permanent veranderende wereld op onszelf zijn neergezet en dat wij de ander dringend nodig hebben voor het realiseren van mijn leven en ons samenleven. Voortdurend vraagt het leven mij een brug te slaan tussen ik en de ander.

Dit alles spreekt mij aan op mijn verantwoordelijkheid zowel voor het eigen leven als dat van anderen. Dit duidt op de verbinding van ik en gemeenschap, op het realiseren van zinvol leven voor mij en de ander. Waardoor laat ik mij in het omgaan met deze levensvragen leiden en wat is daarbij mijn moreel kompas?

Het morele kompas

Het innerlijke morele kompas dat mij door mijn ouders en opvoeders is aangereikt, functioneert voor mij niet meer als vanzelfsprekend en absoluut betrouwbaar in het omgaan met deze vragen.

Dat geldt allereerst voor het kerkelijk geloof. In mijn jeugd biechtte ik nog mijn zonden op in de biechtstoel en werd mij vervolgens de absolutie toegereikt. Kerkelijke dogma's en vaste geloofsovertuigingen hebben de tand-des-tijds voor mij niet doorstaan. Er is daar voor mij geen absoluut houvast voor goed gedrag te vinden. Ik word uitgedaagd steeds weer in iedere situatie te beoordelen wat goed is en wat niet goed is. De werking van mijn gedrag op anderen is soms voor mij een verrassing, het pakt anders uit dan ik verwachtte.

Na het afscheid moeten nemen van de geloofszekerheden voor goed leven, diende zich vervolgens de betrouwbare wetenschap aan. In mijn studie werden mij gedachten, modellen en concepten aangereikt waarmee ik het praktische leven zou kunnen beheersen en van een zin voorzien. In mijn studie sociologie en bedrijfskunde verkenden wij de waarden en normen als een bovenpersoonlijk cultuurgoed dat de mensen in hun handelen zou kunnen leiden. Vooral de organisatieculturen boeiden mij. Kunnen we een cultuur scheppen die ons handelen leidt, was een vraag die mij bezighield. Ik ontdekte dat wat ik aan opvattingen in mijn hoofd had leven, dit nog wel eens grondig kon verschillen met opvattingen van waaruit ik handelde en dat nam ik ook bij anderen waar. Wetenschap berust toch vooral op hypothesen, die voortdurend getoetst moeten worden. Vraagstukken veranderen wanneer we ze oppakken, zo ontdekte ik. Mening en oordelen veranderen als situaties veranderen. De wetenschap werd voor mij naast kunst en religie een manier van benaderen, een aard van toewenden naar de vraagstukken waarmee ik geconfronteerd word.

Dit tastend zoeken naar levensoriëntaties in mijn omgaan met mijn vragen, zie ik gespiegeld in dat in ons maatschappelijk verkeer de zones van goed en kwaad niet meer zo eenvoudig te onderscheiden zijn. Welke drijfveren beheersen ons gedrag? Welke middelen zetten wij in voor welke doelstellingen? Wetten, voorschriften en protocollen nemen in aantal en

werking toe, wat er op kan duiden dat ons handelen niet meer primair gereguleerd wordt vanuit eigen innerlijke morele, goede motieven. Via de moderne media word ik bovendien voortdurend geconfronteerd met extremiteiten in geweld, seksualiteit/porno, speelzucht en verslaving bij mensen die geacht worden een morele verantwoordelijkheid te hebben voor de gemeenschap en dus van onbesproken gedrag zouden moeten zijn.

In het openbare leven komt dit alles aan de oppervlakte en dat stelt mijn zoeken naar zinvolle gezichtspunten voor mijn omgaan met deze verantwoordelijkheid op de proef.

Het gezag van de autoriteit

De samenleving waarin ik vandaag werk en leef kent blijkbaar niet langer de voor mij nog altijd vanzelfsprekende vormen, condities en structuren, identiteit en samenhang waar ik tientallen jaren in opgevoed ben en geleefd heb.

Wezenlijke kwalitatieve dimensies die de samenhang van de samenleving uitmaken als het gezag van de autoriteit, betrouwbare informatie via de media, aandacht voor het welzijn van de mens, de positieve visie op toekomst en waarden, kennisvermeerdering en wetenschappelijke betrouwbaarheid, vrijheid van meningsuiting, vertrouwen op bescherming, ondernemen als antwoord op behoeften, zorgen voor de ander etc. veranderen blijkbaar van betekenis in de majeure verandering van een geordende verzorgingsmaatschappij naar een beweeglijke en onvoorspelbare participatie maatschappij.

Zelf betekenis leren geven

Mijn gevoel zegt me dat ik, of ik wil of niet, zelf betekenis zal moeten leren geven aan het leven dat ik leid samen met anderen in de gemeenschappen waarin wij samen leven, werken en huizen. Dat vraagt het innemen van een eigen standpunt, het komen tot eigen oordelen, het nemen van eigen beslissingen, het dragen van eigen verantwoordelijkheid en dit alles in samenspel met anderen die mogelijk geheel anders in het leven staan en daarin andere doelen willen realiseren.

Ook zal ik in onze huidige samenleving in transitie wezenlijke morele waarden, die in het maatschappelijke leven van oudsher een rol speelden en waarop wij ons leven konden afstemmen, zelf een nieuwe inhoud en betekenis moeten leren geven.

Zo zal ik de traditionele zingeavingsverhalen die in onze gemeenschappen fundamentele menselijke waarden verwoorden opnieuw moeten ijken aan de realiteit van mijn persoonlijk leven en het samenleven met de ander.

Ik zal mij ook tot de ander moeten leren wenden vanuit een vrije persoonlijke verbinding en een gevoel van verantwoordelijkheid om samen de zorg voor het leven te dragen.

Ik zal bovendien mijn maatschappelijk georganiseerd handelen op een bewuste manier een nieuwe betekenis moeten leren geven: ons morele omgaan met elkaar vraagt van mij en de ander een verdiept bewustzijn omtrent persoonlijke motieven en maatschappelijke processen en hoe deze zich tot elkaar op een goede manier kunnen verhouden.

Dit zijn trage vragen.

DE ANALYSE

Wat is er aan de hand?

Enige jaren geleden begon ik met “IMO, instituut voor mens en organisatieontwikkeling”. Nu zijn er in 10 landen-groepen collegae die dit werk doen. Dat betekent dus veel reizen want het is mooi om met die collegae bij hun klanten dit fascinerende ontwikkelwerk te doen. De ene week zit je in Siberië, de andere week in Brazilië, dan weer Italië of Finland en nu ook Israël en China. Naast het werken in organisaties met de collegae is er ook het samen verblijven en een beetje genieten van wat het land en de mensen te bieden heeft. Vervuld van het gebeuren vlieg je dan weer naar huis. Je landt veilig op Schiphol of Frankfurt en neemt de trein naar huis in zuid Duitsland. Dan begint weer voor even het leven thuis. Je leest s’-morgens de krant en kijkt s’-avonds naar het nieuws. Je doet boodschappen, je maakt een wandeling door de vruchtboomgaarden om de hoek. Het is elke keer weer verbazingwekkend hoe perfect alles georganiseerd is. De kinderen uit de straat gaan met de fiets naar school. Op de sportvelden wordt getraind. Elke straat is gepoetst, iedere tuin aangeharkt, het gras gemaaid, de bloemen in volle pracht. We praten weer bij met de burens. We zitten bij elkaar aan tafel en eten samen. Dat geeft intieme gesprekken over wat achter de voordeur van je buur zich afspeelt. “Oh, gaan jullie scheiden, jeetje dat is wel verrassend, ja ik begrijp het”.

Ik woonde tot voor kort in een land waar het op vele fronten goed georganiseerd is en goed geregeld: Nederland. Ongelooflijk hoe wij met zoveel mensen er toch in slagen het groen te bewaren tussen de steden. De zes-baan-wegen glooien in het land en het verkeer gaat er iedere dag overheen, weer of geen weer. De scholen werken, de ziekenhuizen functioneren, de bedrijven zijn wereldwijd in de weer. In Nederland woont de gehele wereldbevolking, verspreid door het land. Je kunt nog zonder angst over straat, s-avonds gaan we lekker uit in het centrum van Utrecht of Amsterdam. Een lekkere maaltijd en een filmpje pikken.

Zo zou ik pagina’s kunnen vullen met het menselijke georganiseerde wonder van een samenleving zoals in Nederland. Het is dan ook niet verrassend dat de Nederlander zich als een gelukkig mens beschrijft en Nederland gelukprofessoren in huis heeft.

En toch, en toch, als je de individuele mens in Nederland of Duitsland de vraag voorlegt of zijn leven vervuld is, proef je onmiddellijk aarzeling. De een zit in een scheiding die langzaam naar een bitter eind gaat, de ander heeft zojuist een gehandicapt kleinkind op de wereld zien komen en maakt zich grote zorgen hoe de ouders dit kunnen gaan dragen, de volgende leeft in een conflict op het werk met zijn leidinggevende, er zijn er die lijden onder een langlopende burenruzie. De oude dame op de hoek is s-avonds bang en heeft extra sloten op de deur, de buurman waarvan de echtgenote aan kanker is overleden lijdt aan zijn eenzaamheid. De kinderen zijn niet zo gelukkig op school want het klikt niet met de onderwijzer. Achter iedere voordeur vindt wel eens een klein drama plaats op gezette momenten. We zijn teleurgesteld, voelen ons soms bedreigd, hebben stress op het werk, houden niet meer van onze partner. We hebben dringend stimulerende middelen nodig om het vol te houden, we verlangen naar fijne uitstapjes die even verlichten, we richten ons huis in met mooie spullen en verwennen onszelf met lekkernijen.

In dat perfect georganiseerde land voelen wij ons toch niet altijd veilig, zeker en geborgd. Is er blijkbaar nog iets anders dat onze aandacht en zorg vraagt?

Het land van Zuilen

Het is nog niet zo lang geleden dat Nederland een land van zuilen was. Ik maakte het nog mee. Ieder had zijn eigen kerk, school, ziekenhuis, T.V.- en radiozender. De burgemeester, notaris, onderwijzer, arts, je wist van welk houtje ze zijn en je kon ervan uitgaan dat we elkaar wel begrijpen als het erop aankomt. We fietsten naar het werk en zaten zondags in de kerk. Nu leven we in een 24 uur economie, zijn lid van allerlei clubs, worden beïnvloed door een wereldwijd gebeuren van oorlog, armoede, ziekte. We zien de vluchtelingen komen, de asielzoekers, de vreemdeling, de onaangepaste, de fanaticus. Dit alles geldt niet alleen voor Nederland maar ook voor vele andere landen in Europa en daarbuiten.

De oude en dragende gemeenschapsverbanden zoals familie, volk, geloofsgemeenschap hebben voor velen die ik ontmoet hun draagvlak in de samenleving verloren, zijn zich aan het oplossen en er is zo gauw niet echt iets structureel gelijkwaardigs voor in de plaats gekomen. We kunnen

nog enigszins huizen in onze familieverbanden, buurten, geloofsgemeenschappen maar ze zijn voor veel mensen aan erosie onderhevig. De kerkdiensten klinken soms hol, de burens zijn redelijk anoniem en er zijn wachtlijsten in al die zorginstituten waar mensen op gezette tijden hun heil willen zoeken voor hun lichamelijke en zielenmatige persoonlijke en familiere vraagstukken.

Hoe verbinden wij een ver doorgevoerde georganiseerde samenleving met ons persoonlijk innerlijk leven wanneer wij omgaan met de levensvragen die ons bezighouden?

Wat zijn fenomenen die ik waarneem die ons meer inzicht kunnen geven in dit vraagstuk?

Losraken

Allereerst kijk ik naar de gevestigde bronnen voor zingeving van mijn persoonlijk en maatschappelijk leven.

Gevestigde bronnen waar ik voorheen uit kon putten om mij weer iets dichterbij de zin van het leven te brengen zie ik opdrogen.

Een bron van zingeving was de kerk en het geloof. Sinds tientallen jaren zie ik dit kerkelijk gebeuren afkalven. De volle katholieke kerken van mijn jeugd zijn grotendeels leeg. Priesters twifelen soms zelf in het openbaar aan de eeuwige waarheden. Ook in de protestantse kerken verwachten ze dat binnen enkele jaren het kerkbezoek met 80% zal zijn afgenomen. De zondag is met uitzonderingen niet meer uitsluitend bestemd voor het religieus gebeuren.

De staat en de overheid hebben zich in mijn leven opgeworpen als zorgende instanties. Kwetsbare groepen werden uit de wind gehouden. Een maatschappelijke infrastructuur van gezondheidsinstituten en scholen stond beschikbaar voor de mensen. Gemeentes verzorgden de buurten en bewoners. Deze overheid beweegt onze verzorgingsmaatschappij toe naar een participatiemaatschappij. Een behulpzame hand is een controlerende hand geworden.

Een andere bron van zingeving was de bank en de bankier. Het beheer van mijn geld en het verloop van mijn geldstromen en hoe ik daarmee omga, was in de veilige handen van de bankier. Alleen zij keken soms mee in mijn financiële huishouding en gaven zinvolle adviezen. Nu zijn banken groot

geworden en tonen niet meer hun interesse in mijn handel en wandel. Het zijn de kleine waarden gedreven banken, die veilig en bewust bankieren kunnen en willen realiseren met mij als klant, die er voor mij nog uitspringen.

Het is, zo concludeer ik, niet meer vanzelfsprekend om in vertrouwen mijn eigen lot in handen van geestelijken, politici en bankiers te leggen.

Mijn hoop was de laatste decennia op de wetenschap gevestigd. Daar zou nog een betrouwbare bron gevonden kunnen worden en daar zou ik mijn oriëntaties vandaan kunnen halen voor de sturing van mijn eigen leven of dat van mijn organisatie, ja van mijn samenleving. Er is haast geen overheidsbeleid meer dat zich niet baseert op wetenschappelijk onderzoek. We zien nu overal een wetenschappelijke bedrijfsvoering in de handen van managers. Professionals in de samenleving worden geacht een wetenschappelijke scholing te hebben ondergaan. Maar nu blijkt toch in steeds meer gevallen die wetenschap niet zo betrouwbaar te zijn. Geteste medicijnen hebben toch verrassende bijwerkingen, het wetenschappelijk getoetste onderwijsprogramma werkt niet in de gewenste richting of brengt ons in intellectuele eenzijdigheid. We kunnen zo lijkt het met de wetenschap de toekomst niet zeker voorspellen en ons leven niet blijvend borgen.

Ik ben deel geworden van een georganiseerde samenleving waarin mijn levensprocessen in georganiseerde verbanden verlopen en worden beïnvloed door systemen en protocollen. Mijn innerlijke wereld vibreert mee met deze maatschappelijke inrichting en ik ben aangewezen op de persoonlijke systemen waarmee ik mijn eigen leven organiseer in dit grotere verband.

Af en toe wellen er in mijn innerlijk vragen op over het morele gehalte van mijn doen en laten maar ook vragen omtrent het goede en het rechtvaardige in onze samenleving. Waar haal ik mijn houvast vandaan voor de sturing van mijn persoonlijk leven en mijn omgaan met de ander?

Een maatschappelijke tegenbeweging

We kunnen stellen dat al die maatschappelijke organen die ertoe dienen dat wij als burgers een geborgd leven zouden kunnen leiden steeds meer

als gemanagede organisaties gaan functioneren. De bestuurders die in het verleden het morele gehalte van hun organisatie en van het maatschappelijk gebeuren geacht werden te bewaken, moeten mee in het functionele management gewoel waarin iedere eindverantwoordelijke allereerst het eigen belang van de eigen organisatie voor ogen dient te hebben. Zijn we ‘in control’ is het hoofdthema en dit gaat niet zelden gepaard met een zeker wantrouwen ten opzichte van andere partijen zoals burgers en klanten. Het eigen belang gaat voor alles. Het door Harry Kunneman beschreven ‘dikke – ik’ herkennen we op allerlei plekken en momenten in de samenleving als toenemend werkzaam. De solidariteit met de ander gaat daaronder verscholen en moeten we vandaag dan ook allereerst in de maatschappelijke onderstromen zoeken.

Daar zien we de maatschappelijke tegenbeweging.

Mensen nemen op veel plekken het heft zelf in handen en proberen hun eigen leven en dat van de naasten een eigen zin te geven. Miljoenen Nederlanders zorgen voor andere Nederlanders als mantelzorgers en doen dit vrijwillig en veelal met passie en liefde.

In de zielen van de mensen schrijnt dit maatschappelijk spanningsveld tussen de verantwoordelijkheid bij het systeem en haar representanten leggen en het nemen van eigen verantwoordelijkheid en zelfsturing. Zo zijn wij eraan overgeleverd te balanceren tussen zelf het heft in handen te nemen of je overgeven aan de maatschappelijke systemen die jouw levensprocessen begeleiden en beïnvloeden. De verandering van een leven in de verzorgingsmaatschappij naar een deelnemen in de participatiemaatschappij drukt deze verandering kernachtig uit.

Eenzaamheid

Ik kan om mij heen zien dat dit alles ertoe heeft bijgedragen dat mensen eenzaamheid ervaren, volgens sommige psychologen het grootste en een in omvang steeds groter wordend lijden.

Eenzaamheid is een kwelling van de ziel.

Mijn tante Sjaan, mijn peettante, bracht haar leven werkend door tot zij met pensioen ging. Zij had een kring van vriendinnen waarmee zij haar vrije tijd doorbracht. Na haar pensioen nam dat toe, zij leefde geborgd in die kring

van familie en vriendinnen. Ouder geworden en gezegend met een sterke gezondheid zag zij in korte tijd veel van de door haar geliefde medemensen wegvallen. Op enig moment vond de boven buurvrouw haar zittend in de gang en zonder enige levenskracht. Eenzaamheid had haar gevloerd. Ze belandde in een tehuis voor ontspoorde ouderen en werd later, door de inspanning van een van haar nichten, in een bejaardentehuis opgenomen. Ondanks goede zorg was de eenzaamheid daar en stierf zij enkele jaren later op haar kleine eenzame kamer.

Zo zijn er overal vele oudere mensen die het leven in eenzaamheid doorbrengen. Er is voor hen geen veilige inbedding meer in vertrouwde gemeenschapsverbanden. We zijn ook als oudere op onszelf geplaatst en moeten het nu zelf vorm geven. De vloed aan elektronische communicatiemiddelen heeft dat niet kunnen compenseren.

Dat ouderen eenzaam kunnen worden omdat ze niet meer in een vertrouwde gemeenschap zijn ingebed kennen we al langer. Dat in alle leeftijdscategorieën eenzaamheid een rol speelt is voor mij een nieuw fenomeen. Deze eenzaamheid geldt dus niet alleen voor oudere mensen. Er zijn kleuters, schoolkinderen, studenten, jong werkenden, gezinsouders, middelbare dames en heren die uit het maatschappelijke verband zijn gevallen en niet meer rondkomen met hun innerlijke sores. Eenzaamheid ervaren wij aan onze innerlijke leegte waarin de vraag opkomt: 'Wat is het nog dat ons echt vervuld, dat ons zielenvoedsel geeft, dat ons inspireert en in beweging brengt'?

Het is en blijft toch de menselijke ontmoeting die de ziel voedsel geeft. Het is de directe zorg van de ene mens tot de andere mens die de ziel voedt. Dat kan geen systeem, geen regeling compenseren.

Het doel is de ander

De grote vraag die wij ons allen ten alle tijden stellen kunnen, ja misschien wel moeten stellen in het huidige tijdsgewricht, is de vraag: 'wat is het levensdoel dat mij nog inspireert'?

De materiele verzorging, het overweldigend aanbod van spullen en zaken, de mogelijkheid reeds vroeg in het leven aan alles en nog wat te komen, in bezit te krijgen, neemt de vraag niet weg: "Waarom gaat mijn leven zoals

het gaat en naar wat zal ik nog streven, wat is mijn levensdoel”. Allerlei persoonlijke materiele doelen blijken niet een blijvend antwoord te zijn op dit vraagstuk van eenzaamheid. Ik wil zo graag die nieuwe keuken en als hij er is ben ik er wel heel snel aan gewend en laat mijn oog op iets anders vallen dat ik graag wil hebben.

Wat mij echte vervulling brengt is een doel dat met de ander te maken heeft. Als ik het doel heb mijn kinderen goed op te voeden kan ik daar een groot deel van mijn leven vervulling uithalen. Als ik ernaar streef een goede leidinggevende te zijn voor mijn medewerkers dan kan ik daar een groot gedeelte van mijn leven aan werken en mij zelf daarin ontwikkelen. Het is juist de dienst aan de ander die mij vervult.

Hoe komt dat? Dat komt mijn inzien doordat vervulling een dialogisch proces vraagt, een proces tussen de ander en mijzelf. Het is juist de ontwikkeling van de ander die mij ten diepste kan brengen bij mijn eigen lot. Het is de ander die in mijn situatie binnenkomt die mij een echte verantwoordelijkheid geeft, zei de filosoof Levinas.

Nu wij zo bij onszelf zijn aangekomen en het eigen ego om alle aandacht roept, nu wij in een wereld van materie leven en daarin een georganiseerd bestaan ondergaan, is het juist het toewenden naar de ander dat mij zinvervulling kan geven. Het alleen met jezelf bezig zijn, omringd door spullen, kan uiteindelijk tot een eenzame vermoeidheid in de ziel leiden.

Vermoeidheid

Wie kent niet dat fenomeen ‘vermoeidheid’ Het is de Duitse cultuurfilosoof Byung-Chul Han die de ‘vermoeide samenleving’ beschrijft. Het moderne veeleisende leven doet een aanslag op ons weerstand vermogen. De moderne ziekten zijn vooral weerstandsziekten. Stress, burn-out, lusteloosheid zijn verschijningen van ‘op – zijn’. Er is geen energie meer, geen fut meer, geen lust en verlangen meer, geen wil meer. We liggen verlamd neder en vragen ons af “waartoe?” We worden geconfronteerd met kankergezwellen, met verkeerde bloedlichaampjes, met zenuwontstekingen, met allergieën, met hartinfarcten, hyperventilatie en we zoeken naarstig naar de medicijnen die dit kunnen bestrijden of onder de pet houden. Deze vermoeidheid toont voor mij ons afgesloten geraakt

zijn van de innerlijke bronnen die ons kunnen voeden. We raken afgesloten in onze eigen levenscontext, in onze functie en beroep, in ons gezin, in onze vraagstukken, in ons levensstreven. We staan op onszelf. We hebben weliswaar met veel anderen te maken maar we komen niet in contact met elkaar op een manier dat ik mij met die ander kan verbinden, wij met elkaar. Zelfs in de intiemste momenten slaan wij niet altijd de brug maar leven in onszelf.

Daar staat die vrouw tegenover die als 75-jarige drie van de bewoners in haar flatgebouw onder de arm neemt, zij die het niet meer trekken. Ze verbindt zich met hen, bezoekt hen, helpt hen. Ze zoeken samen de financiën uit, wandelen samen, poetsen samen, vragen samen om hulp. Een enorme vitaliteit straalt zij uit en toch kan zij het heel goed bij die ander laten. Ze helpt maar neemt niet over. Ze heeft een vervuld leven en altijd weer energie in te springen en te helpen.

Energie en drainage

We kunnen aan onszelf ervaren hoe het georganiseerde leven ons energie kost. Het vele reizen in mijn geval bijvoorbeeld geeft op den duur drainage. Het vraagt regelmatige periodes time-out, veel wandelen, goed slapen, goed eten. Het vraagt een vertrouwd en intiem samenzijn met mijn levenspartner. Het werk met mijn klanten geeft juist energie. De ontmoeting, het samen optrekken, de beleving, de gemaakte ontwikkelstap geven mij diepe bevrediging en zinvervulling. Werkende mensen zullen kunnen ervaren dat het vergaderen, de e-mails, de te lezen stukken, het poetsen van je gereedschap, het doen van de administratie, het invullen van de formulieren energie draineert. Daarentegen kan het samenwerken met andere collegae, met je klant, een energie gevende ervaring zijn omdat daar direct de zin van het gebeuren beleefbaar is. Het gevaar is dat wij steeds meer worden gevangen in systemen waarmee onze energie wordt opgeslokt, steeds minder hebben we oog en tijd voor de andere mens om die te helpen bij zijn volgende stap, bij het vervullen van diens wezenlijke zielen behoeften. Het zijn juist deze behoeften van de ziel zoals veiligheid, zekerheid, aandacht, verbinding, vertrouwen die wij met elkaar kunnen aanspreken en die ons vervullen.

Binding

Onbehagen en verwarring dat is wat je op veel plaatsen en momenten in je leven kunt waarnemen en ervaren. Je voelt je er niet lekker bij en je kunt het niet meer goed volgen. Je wordt op jezelf teruggeworpen en krijgt steeds meer moeite een binding met de ander aan te gaan. De Nederlandse cultuurfilosoof Ad Verbrugge spreekt over armoede in het aangaan van binding. De samenleving is complex geworden en wordt voor de individuele mens maar ook voor iedere gemeenschap steeds complexer. Alle dimensies van het leven zijn georganiseerd geraakt, worden beheerst met systemen en regelingen en vragen van ons een veelheid van overwegingen en handelingen om er mee terecht te komen. We kennen allen de antwoordapparaten met complexe doorverbindingen die geregeld leiden tot frustratie en niet beantwoorde vragen. We kennen de loketten en de formulieren. We kennen de ingewikkelde procedures om ergens in of juist uit te komen. Je weet niet precies waar je recht op hebt en waarop niet, wat voor jou geldt en wat juist niet. De grote hoeveelheid verbindingen die wij hebben in dit functionele maatschappelijke bouwwerk proberen we te meesteren met behulp van internet. We loggen overal in en proberen daar onze weg te vinden. Soms lukt mij dat heel goed, bijvoorbeeld als ik een routine ticket bij KLM bestel, maar vaak ook niet omdat juist weer iets verbouwd is, groter en ingewikkelder geworden is, beveiligd is. Ik doe mijn uiterste best beleefd te blijven en begripvol maar soms is het lontje kort en laat ik mij gaan in ergernis. Het is een opgave tegenover al die anderen positief menselijk te blijven en niet volkomen te vervallen in functioneel gedrag.

Wanneer ik mij bind aan een ander mens dan juist kan ik het intieme samen - zijn ervaren, de diepere gevoelens en gedachten die mij verwarmen en inspireren ervaren, meer tot mijzelf komen in de ontmoeting met die trouwe ander.

Functioneel benaderen

In mijn eigen ziel werkt dit paradox. Ik ben geneigd de ander functioneel te benaderen en te gebruiken maar ik wens zelf geheel niet functioneel benaderd te worden en gebruikt. Al die telefooncolporteurs wimpel ik strak

en onpersoonlijk af maar ik ben blij als ik iemand bel en dat die persoon opneemt en we een gesprek kunnen voeren.

Ben ik bang geworden om bindingen aan te gaan met andere mensen in mijn snelle en functionele leven? Dat geeft immers maar gedoe en dat vraagt tijd en aandacht die ik eigenlijk niet heb. Ook thuis dreig je snel de verbinding kwijt te raken in de veelheid van taken en acties die nog te doen zijn. Ik heb mij zelf aangeleerd mij te concentreren op wat ik wezenlijk vind in wat ik samen met de ander onderneem en in het verloop van de dingen nog snel even de andere zaakjes te slechten. Zo probeer ik aangesloten te blijven op wat zin-vervullend is en wat een dienst is aan de ander. Ik kan direct merken als ik niet meer aangesloten ben en opgegaan ben in alle systeemacties. Ik krijg een gevoel van onbehagen en raak wat in verwarring, ik vervreemd in zekere zin.

Mislukken

De schrijver Frank Mulder geeft ons beelden over de hedendaagse intense drang naar gelukervaringen en onze moeite met mislukking. Dat spreekt mij aan. In het schrijven van mijn proefschrift heb ik mij verdiept in allerlei management literatuur. Gaandeweg becroop mij het gevoel dat al de gelezen boeken eigenlijk maar een boodschap hadden en dat was: "Als je doet wat ik hier zeg, word je succesvol". De praktijk van 40 jaar werken gaf mij echter een geheel ander beeld. Is het niet vooral een leven van mislukken en ben je niet heel erg blij als het eens echt een keer goed lukt. Hoeveel projecten stranden niet in het moeras van onvermogen en veelheid. Hoeveel doelen worden gehaald? Ik heb altijd wel een goed verhaal om uit te leggen dat dit niet zo kon of dat er andere dingen waren die de aandacht vroegen. Mislukken is taboe in het georganiseerde leven en dient dus zo snel mogelijk toegedekt te worden. Succes is een bron van geluk zeggen we en mislukken een bron van verdriet. Dat lijkt op het eerste gezicht evident. Toch is dit in zijn extreme vorm volgens mij niet echt waar. Alleen maar succes en geen mislukking brengt ons in een paradijs dat zich al snel onthecht van het concrete leven. We belanden in een illusoire wereld en ergens stort dat volledig in. Ook de andere kant, alleen maar mislukken, brengt ons in een wereld buiten de sociale werkelijkheid. Het is juist de beweging van lukken en mislukken dat ons op de been houdt. We

kunnen onderzoeken en leren, even stil staan en ons vragen stellen, met anderen in gesprek komen hoe het verder moet. Allemaal bronnen voor de ziel en voor zielenvervulling.

Als we naar het wezen van mislukken kijken kunnen we het zien als niet-lukken. Dat zou juist spannend kunnen zijn en uitdrukken “dat we op weg zijn naar”. Het betekent dat we ons hebben begeven in een gebied waar niet alles als vanzelfsprekend afloopt.

Lukken en mislukken

In de natuurlijke wereld is er mogelijk geen mislukken en lukken, geen succes en geen falen. Daar lopen de dingen volgens wetmatigheden. Het is juist in de menselijke constructen dat mislukken gebeurt en dat dit er erg bij hoort als poging om van het leven iets te maken. Mislukken is een verhouding tussen voornemen en resultaat. We halen het resultaat niet en voelen ons mislukken. Het is dan de kunst dit resultaat te zien in de context van een proces waarin we verder gaan, waarin we van onze ervaringen leren en volgende stappen vinden. Komen we in een wereld terecht waar we willen ontsnappen aan mislukken dan komen we in een virtuele wereld terecht waarin iedereen wereldkampioen kan worden, baas van zijn eigen onderneming, gelukkig samen. Het spiegelt ons verlangen naar een harmonische wereld, een kloppend leven. Maar helaas is de ziel van de mens niet harmonisch aangelegd maar eerder paradoxaal. Er is altijd sprake van een misverhouding in de ziel en we zijn ertoe veroordeeld daar iets zinnigs mee te doen. Daar hoort mislukken erg bij.

Dit is vooral belangrijk bij ons omgaan met kinderen. Als we ernaar streven een kind te behoeden voor mislukken dan zijn wij ertoe veroordeeld het kind in een gevangenis van lukken te plaatsen. Dat wordt een steeds enger wereld waarin uiteindelijk het licht niet meer schijnt. Mislukken brengt ons verder en wij kunnen de warmte en het licht ervaren als we aankomen bij ons doel en zien dat het de weg was die ons het leven bracht en waar wij de zin van het leven aan te danken hebben. Als wij aangekomen zijn, is het tijd om weer te vertrekken.

Morele vragen

Naar mijn visie zijn de belangrijkste vraagstukken nu en in de naaste toekomst vooral aanwezig in het innerlijk van de mens. Het zijn morele vragen over hoe wij willen beantwoorden aan de wezenlijke behoeften die mensen hebben en met elkaar delen. Behoeften als veiligheid, zekerheid van bestaan, respect, liefde, zelfverwerkelijking en hoe die behoeften beantwoord worden. Alle systemen en protocollen zijn niet in staat aan deze behoeften tegemoet te komen. Dat gebeurt alleen tussen mensen onderling. Het is de innerlijke inspiratie en de betrokkenheid op de ander die mij verder brengt. Dat doen we met elkaar. Dat is ook een wereld van handelen en doen en niet alleen maar van 'het erover hebben met elkaar'. Hoe geef ik woorden en daden aan deze morele vragen, hoe ga ik daar in het openbaar mee om? Daar hebben we bovendien geen geschikte taal voor ontwikkeld. Ik kan mij in het veilige privéleven uitdrukken. Ik kan daar beantwoorden aan diepliggende behoeften van de ander en mij zelf. Maar in de openbare ruimte hebben we daar geen geëigende taal en geen gebaar voor.

Toch een voorbeeld!

Een echtpaar kon geen kinderen krijgen en zij adopteerden een jongen uit Afrika. Ze wonen in het noorden van het land in een klein dorp. Iedere week koopt de moeder twee bossen bloemen. Een bos voor thuis en een bos die de jongen mag schenken aan iemand anders. Elke week denkt hij daarover na. Soms weet hij het niet en dan kijken ze op straat wie er een beetje somber bij loopt en die krijgt dan een bos bloemen van deze jongen. Ze hebben zonnepanelen op het dak, zijn zuinig met energie. Ze helpen oudere burens. Zo heeft dit gezin haast in ieder proces van leven in hun verbinding met de maatschappij een bewuste keuze gemaakt waarbij zij "het goede willen doen".

Fantastisch en inspirerend. Maar hoe verhoudt zich dit concrete doen tot een door mij waargenomen verstarringstendens van ons maatschappelijk bestel?

Verstarring

We zijn naar mijn waarneming een samenleving van controle, bureaucratie, regulering aan het worden. Een samenleving van protocollen, wetten, systemen, voorschriften, stoplichten. Een samenleving van inspecties die controleren en gecontroleerd worden door hogere inspecties die weer door politieke organen gecontroleerd worden. We zijn een management samenleving geworden met doelen en strategieën en HRM en marketing en informatiesystemen. We hebben een grote passie voor controle en een hang naar bureaucratie. We verwachten dat het zo beter gaat en we streven zo naar een perfecte samenleving. Hebben we in de gaten dat we hiermee een aanslag doen op de bezieling in de samenleving, dat we iets heel bijzonders en belangrijks mogelijk de ruimte ontnemen?

Bureaucratie

De belangrijkste basis in de samenleving zijn al die maatschappelijke instituten die de basale gemeenschapsprocessen voltrekken en verzorgen. We hebben een perfecte maatschappelijke infrastructuur van maatschappelijke organen die haast voor alle maatschappelijke processen verantwoording nemen. Al die instituten zoals belastingdienst, scholen, gezondheidszorg, spoorwegen, raken gereguleerd en gebureaucratiseerd. Daarin kunnen professionals die de voorschriften moeten volgen langzaamaan verstarren binnen de steeds perfecter gemanagede systemen. Het contact met waar het in wezen om gaat, de ander zinvol bedienen, dreigt dan verloren te gaan. Tussen mij en de klant staan tien protocollen. Dat doodt op den duur de passie en bezieling van deze professionals. De arts kijkt op zijn lab lijstje en ziet de patiënt niet meer in de ogen. De leraar bedient de computer en het systeem en verliest het contact met de scholier. De verpleegster vult de staten in en heeft geen tijd meer voor een gesprek met de patiënt.

Het is de mens in de professional die een weg zoekt naar bezieling en zingeving. Het heeft geen zin te wachten tot dat dit weer eens van hogerhand gewenst wordt. Doe je het niet dan loop je de kans dat je gestrest en gefrustreerd moet afhaken als professional.

Belasting van de ziel

Ik kan niet meer als individu ontsnappen aan de wereldwijde ontwikkelingen, goede en slechte ontwikkelingen. Ze komen mijn voordeur binnen en trekken bij mij binnen. Dat geeft een belasting van mijn ziel, mogelijk van de innerlijke wereld van ieder mens. Wat geeft mij ruimte, geeft mij adem, warmte, bevlogenheid, hoop, liefde, geloof in een toekomst voor mij, de ander en onze kinderen?

LEVENSDIMENSIES

In mijn dagelijkse worsteling om te gaan met wat het leven mij aan uitdagingen biedt, is het mij steeds duidelijker geworden dat ik te maken heb met levensdimensies die ik moet leren meesteren, wil ik in de stroom van de tijd tot een vervuld leven komen, een vervuld leven samen met anderen.

Welke zijn die levensdimensies?

Allereerst: mijn omgaan met de tijd, het omgaan met mijn levensprocessen. Hoe ga ik daarin om met drukte maar ook met leegte? Daarnaast mijn omgaan met gezag en ook mijn omgaan met techniek in mijn levensprocessen. Hoe ga ik daarin om met relaties?

Ten tweede: hoe verhoud ik mij tot de gemeenschappen waarin ik leef? Daarin ontmoet ik dimensies als het omgaan met mijn vrijheid en mijn verantwoordelijkheid, onze communicatie met elkaar, in- of uitsluiten van anderen.

Ten derde: hoe ga ik om met macht, met presteren, toezicht, controle, systemen, geld?

In het omgaan met deze levensdimensies ben ik aangewezen op inspirerende en bemoedigende ideeën en impulsen die ik mij niet alleen als gedachten eigen kan maken maar die ik ook als levenswaarden ten grondslag kan leggen aan mijn doen en laten. Laten wij eens ideeën, gedachten en levenswaarden verkennen die vooral de filosofen ons gegeven hebben in hun onderzoek naar levensvragen van mensen en die hun relevantie voor de sturing van mijn leven hebben bewezen.

***Levensdimensie 1:* tijd – levensprocessen – drukte – gezag – techniek – relaties.**

Hoe ga ik om met tijd, met mijn levensprocessen?

Je wordt geboren, je leeft, je sterft. De tijd loop onverbidlijk. Ik leef die tijd in mijn levensprocessen. Daarin ben ik aanwezig maar daarin ontwikkel ik mij ook. Ik groei en verander. Omgaan met tijd, omgaan met

levensprocessen vraagt sturing. We vinden hier een absoluut samenspel van het onvergankelijke 'ik ben' met het vergankelijke 'ik word'.

Het is de filosoof Heidegger die de samenhang van zijn en tijd onderzocht. Een belangrijk begrip dat hij verkende was het begrip horizon. Er is een ruimtelijke horizon en er is een tijd horizon. Dat geeft iets aan van begrenzing. De horizon is niet statisch maar verschuift, afhankelijk van onze eigen beweging. Een woord dat hierop voortborduurt is het woord horizontaal. Is dat niet een taal van de horizon? We werken zelf graag met de begrippen verticaal en horizontaal. Verticaal is een wereld van opstijgen en dalen, horizontaal is een wereld van bewegen en het gaan door deuren. Verticaal is meer ruimte en structuur, horizontaal is meer tijd en beweging. Waar wij in de ruimte kunnen terugkeren naar de plek waar wij voorheen waren, gaat dat in de tijd niet. We kunnen het verleden meenemen en we kunnen op de toekomst anticiperen. We reizen echter in het hier en nu door de tijd. Een ander woord dat Heidegger omarmde was het woord/begrip 'zorg'. Dat laat iets zien van onze betrekking op de ander, op de gemeenschap, de wereld, de aarde. Heidegger probeerde ook door te dringen in het gesloten begrip 'zijn'. Dat is sinds Kant een gewaagde zaak. Kant stelde dat we het zijn niet kunnen doordringen, we moeten het aannemen. Wel kunnen we het 'verschijnen' onderzoeken. Heidegger had daar geen vrede mee maar eindigde desondanks uiteindelijk bij het begrip 'dood'. De vragen naar onze oorsprong en onze dood blijven de onbeantwoorde vragen, vragen achter de horizon.

Binnen de horizon van ons bestaan kunnen we spelen met de tijd. Ja over vele eeuwen raken wij steeds meer thuis in de tijd. We ontwikkelen een steeds werkzaamere herinnering waarmee wij terug in de tijd kunnen reizen. We kunnen de vele ervaringen die wij elke dag opdoen verwerken tot een herinnering en zo zijn we instaat dit verleden in ons leven te integreren. We kunnen leren van onze fouten vanuit de herinnering. We kunnen het gevoel weer oproepen en ons met het verleden vervullen. Ook kunnen we de toekomst in reizen en ons steeds preciezere voorstellingen maken hoe die eruit zou kunnen zien. We kunnen verlangens omzetten in processen die ons in de toekomst brengen. Wij kunnen toenemend zorgen en verzorgen

omdat wij een gevoel en oordeel kunnen ontwikkelen over wat wij willen behouden, wat wij willen meenemen.

In de tijd ontstaat ook moraliteit. Wij leven met vragen en willen ons op een goede manier verhouden tot wat zich afspeelt. Kan ik hierin meegaan of niet, is een vraag die wij ons kunnen stellen. Ga ik dit bevorderen of niet is ook zo'n vraag. Verbind ik mij hiermee of niet, ga ik hiermee door of niet, het zijn allemaal vragen die met tijd en herinnering van doen hebben. Maar ook zijn het vragen die ons bij onszelf brengen. Wie ben ik, dat ik dit mag schrijven? Wie ben ik dat ik met jou mag leven? Wie ben ik dat ik dit kind mag opvoeden, deze maatschappelijke verantwoordelijkheid mag dragen, mij dit bezit mag toe-eigenen?

Het is dus tevens een vraag van identiteit: wie ben ik? 'Worden wie ik ben': wow!

Worden wie ik ben

Voor het vraagstuk van 'worden wie ik ben' geven ons de filosofen een aanwijzing. Uiteindelijk stellen zij in grote gemeenschappelijkheid dat de zinvolste manier van leven is "het goede te doen". Om ons daartoe in staat te stellen kunnen wij kennis vergaren. Die kennis ontwikkelen wij in dialoog aan elkaar. Daarin is de verhouding meester – leerling nog altijd de centrale verhouding, stelt de filosoof George Steiner. Het zijn de meesters die ons naar de bron voeren en het zijn de leerlingen die aan de meesters voorbij moeten zien te komen. Aan elkaar bouwen we onze persoonlijkheid op. Onze identiteit ontleen wij vandaag aan "wie wij geworden zijn" en onze identiteit wordt bepaald met dat waar wij ons mee vereenzelvigen. Is dat je afkomst, je religieuze overtuiging, je beroep, een hogere macht, je lot? Ik stel mijzelf soms de vraag: zijn deze bronnen van bestaan voor onze identiteit, voor worden wie je bent soms aan het opdrogen, valt dit houvast ons uit handen? Zijn onze meesters, onze voorbeelden van hun voetstuk gevallen? Leven wij in een identiteitscrisis? Maar ook kan deze vraag anders gesteld worden: verleggen wij een horizon, gaan we over een drempel, door een nieuwe deur naar een nieuwe ruimte, een nieuwe tijd? Hoe ziet die er dan uit?

Horizon - taal

Wij ontwikkelen talen die onze horizon kunnen verruimen. Met talen dringen we binnen in nieuwe werkelijkheden die wij ook zelf scheppen. Met talen kunnen wij onze horizon verleggen. Deze talen geven ons een basis voor bewustzijn en om ons uit te drukken. Ieder moment ontwikkelen wij nieuwe talen die de verkenning van horizonten begeleiden. Wij kunnen tot overdracht komen, wij kunnen elkaar daarin meenemen. Hebben wij volkstalen en dialecten in onze wereld die ons verdelen en onze horizon enigszins beperken, we leren nu wereldtalen waarmee wij elkaar kunnen vinden. Bijvoorbeeld leren wij organisatietalen waarmee we al het functionele van organisaties wereldwijd kunnen uitdrukken. Er is een wereldwijde management literatuurtaal in de maak die ons binnen brengt in het functionele georganiseerde leven. We gaan met elkaar communiceren in wereldwijde economisch – sociale verbanden met sociaal – economische begrippen. We hebben ook therapie talen, wetenschappelijke talen, beroepstalen die ons in wereldwijde verbindingen met anderen brengen. Dit nu roept de vraag op: “waar verbinden wij ons mee, met **wie** en **wat** en **hoe** gaat dit onze identiteit bepalen en **waarom** zouden we dat willen?”

Met deze nieuwe talen kunnen wij als individuele mens zelf zin geven aan ons leven. Daarover vindt u meer in mijn boek “Taal van de Ziel” waarin ik een zielentaal voor ons georganiseerde leven onderzoek.

Een voorbeeld. Ik beschrijf in dit boek ‘Taal van de Ziel’ 21 driegeleding die iets uitdrukken van wat in het georganiseerde leven ertoe doet. Zo schets ik de driegeleding: vader – zoon – geest. In het georganiseerde verband staat dat voor: onze oorsprong – ons huidige streven – onze toekomstvisie. Zo heeft het zin in organisaties en in je eigen georganiseerde leven steeds weer deze vraag: “wat is mijn/onze impuls – waar ben ik/zijn wij nu mee bezig – wat wil ik/willen wij voor de toekomst”, te stellen. Een andere driegeleding is: aandacht – verbinding – vertrouwen. Waar ik of wij aandacht aan besteden dat schept de mogelijkheid dat wij ons daarmee kunnen verbinden. Vanuit deze gemeenschappelijke verbinding kan gezamenlijk vertrouwen ontstaan. Wanneer wij ons meer bewust kunnen maken hoe ik en gemeenschap samenhangen en hoe ik mij zelf daarin kan sturen, in dialoog

met anderen, daartoe ook een zingevende taal kan hanteren, hoe meer de kans bestaat dat ik mijn leven als zinvol en vervullend ga zien.

Ruimte en tijd

Het is mogelijk de ruimte die ons als mensen verdeelt en het is de tijd die ons als mensen samenbrengt. Zoals Plato reeds stelde: de menselijke ziel is ontstaan bij het ontstaan van ruimte en tijd. Zijn en eeuwigheid zijn aangevuld met worden en tijdelijkheid. Geboorte en dood, komen en gaan, grenzen overschrijden, grenzen verleggen, dat bestemt het menselijk lot hier op aarde in deze mensenzielen wereld.

Hoe hanteren we een druk bestaan van in het nu leven?

De tijd wordt in ons leven steeds belangrijker. Niet alleen leven wij gemiddeld langer dan enige eeuwen geleden, ook gaan wij intensiever levend door de tijd. Waar wij voorheen aan een plek gebonden waren en daar onze tijd leefden, daar zijn wij nu mobiele wezens geworden, die ons over de aarde bewegen. Dat begint al met het kinderleven. Vroeg verdelen wij al onze tijd tussen thuis en de crèche. We worden meegenomen naar allerlei plekken en gebeurtenissen. We gaan naar school, de sportclub, de muziekles, het feestje, de vakantie. We kijken T.V., internet en hebben onze mobiele telefoon bij de hand. We hebben het al vroeg druk. De enorme hoeveelheid ervaringen kunnen we nog enigszins s' nachts verwerken maar al gauw komen we daar ook te kort. De stress wordt groter naarmate we meer moeten bijbenen. Het antwoord dat moderne profeten zoals Anselm Grün ons geven is dat we in de tijd, in het hier en nu moeten leven en dit met aandacht. We moeten meer reflectie momenten in ons leven inbouwen om weer bij onszelf te kunnen aankomen. Zo kan ik ervaren dat ik, naarmate ik meer doe en minder bezin, er ontzieling plaats vindt en naarmate ik wat meer bezin en minder doe mijn bezieling toeneemt. Dit heeft van doen met het geheim van het wezen tijd. Tijd is niet alleen 24 uur per dag en de klok tikt, tijd is ook een innerlijke categorie van leven en verschijnen. In de tijd kunnen wij leeg raken of vervuld worden, we kunnen aanwezig of afwezig zijn, we kunnen naar binnen gericht of naar buiten gericht zijn. Dat nu te sturen is het grote levensvraagstuk van bezieling. Laten wij ons sturen of sturen we zelf. Zijn we er niet op aangewezen

inderdaad zelf te sturen? Zijn wij in staat ons ik in de ziel te mobiliseren, ons leven te sturen en onze bezieling ter hand te nemen?

“Ze heeft altijd veel te doen en lijstjes met punten wachten op haar. Er komt nooit een eind aan, klaagt ze. Zelfs op vakantie gaat dat niet over. Haar partner zit in de zon buiten en leest een boek terwijl zij nog even de kast opruimt en schoon maakt. Waarom doe ik dat, vraagt ze zich af. Ze besluit ter plekke dat te doen wat haar partner doet. Ieder moment dat hij buiten zit, leest en geniet, doet zij hetzelfde. En ja, dat werkt. Aan het eind van de vakantie heeft ze haar boek gelezen, dit jaar niet de ramen geïmagineerd en ook niet haar meegenomen administratie afgewerkt. Ze heeft genoten van de uitstapjes, het vrienden bezoek, het lekkere eten buitenshuis. Ze heeft een weg gevonden meer in balans te komen, ze voelt zich meer bezield”.

Leiderschap

Hier raken wij het punt van leiderschap. Wie leidt mij, hoe leid ik mijzelf, hoe leidt de ander mij? Leiderschap en ‘lijderschap’ liggen dicht bij elkaar. Als ik niet in staat ben mijzelf te leiden, kom ik al gauw in het lijden terecht. Ik raak uit balans, word in alles getrokken waar ik mogelijk niet wil zijn. Ik ervaar al gauw een ‘belevingsdruk’ als het doorlaatbare wezen dat ik vandaag geworden ben. Alles trekt door mij heen en ik weet er soms geen raad mee. Kan ik dat kanaliseren, begeleiden, verwerken, een zin geven? Ik zoek naar antwoorden.

In dit zoeken ontmoet ik een groot dilemma.

Lever ik mij volledig uit aan het gezag en aan de techniek en het systeem of neem ik het levensstuur en het leiderschap zelf eens in de hand?

Wat is de invloed van gezag – wat is de invloed van techniek op mijn, op ons levensproces?

Ik ben als mens ingebed in twee krachten die mijn leven sterk willen bepalen. De ene kracht is die van het gezag, de andere kracht is die van de techniek en het systeem.

De kracht van het gezag is een oude kracht die al eeuwenlang het leven van de mens in zijn gemeenschap bepaalt. Allereerst het ouderlijke gezag, het gezag van onze leermeesters, het gezag van ons geloof, het gezag van de

wetenschap, het gezag van politieke leiders, het gezag van de CEO. Ik ben in dit gezag ingebed en heb dit gezag te volgen. Dat gezag echter is in de loop van de tijd aan slijtage onderhevig geraakt. Waar vroeger gezag verbonden was met moraliteit en aldus een baken voor het inrichten van het eigen leven, daar is dit morele gezag in onze samenleving gedraineerd. Ik kan er niet meer als vanzelfsprekend op vertrouwen dat de gezagsdragers het goede doen voor ogen hebben. Soms is het eigen belang, de zelfverrijking van invloed en is misbruik van gezag in alle maatschappelijke gebieden niet meer uitgesloten. Bovendien komt amoreel gedrag van gezagsdragers steeds sneller aan het licht en word ik dag in dag uit geconfronteerd met gevallen van gezag misbruik.

De kracht van de techniek en het systeem is de laatste eeuw nadrukkelijk mijn leven binnen gekomen. Al mijn levensgebieden zijn met techniek en systeem doordrongen. Deze techniek en systeem geeft versnelling en toenemende complexiteit, zoals de filosoof Ellul ons laat zien, en tegen deze versnelling en complexiteit is niets opgewassen. Zij zet zich als een autonome kracht door. Ellul ziet als enige tegenkracht de liefdeskracht, de kracht van het medelijden en het offer, de kracht van de innerlijke vrijheid, de liefde tot elkaar, het respect voor het andere. Deze kracht nu moet ik zelf zien op te wekken en daarin heb ik de ander nodig. Harry Kunneman spreekt van *amor complexitatus*. De ander kan deze kracht in mij wekken. De foto van het kind, als vluchteling op een bootje in de middellandse zee omgeslagen en verdronken, die aanspoelde op het strand en wereldwijd in kranten verscheen, weet zelfs de minister-president te raken. We gaan meer vluchtelingen opvangen, zegt hij.

Vanuit een wereld van gezag en techniek zijn wij in een wereld van systeem gekomen. Dat heeft een geweldige invloed op onze ziel, onze innerlijke vervulling. Zijn wij in staat ons vrij te vechten van het dwingende gezag en het alles beheersende systeem? We kijken op internet hoe we een ziekte van ons kunnen duiden en vertellen de arts wat hij moet doen. We installeren apparaten om onze huishouding te doen. Robots zuigen de kamer en maaien het gras, ze kloppen aan de deur van de slaapkamer. We zien de dingen op T.V. en dat bepaalt ons beeld van de werkelijkheid. Over deze systemen echter sluipen opvattingen bij ons binnen die ons leven

gaan bepalen. We kunnen gevangen raken in een web van elektronisch gecommuniceerde overtuigingen en deze overtuigingen ons leven laten bepalen.

De vele professionals als artsen, leerkrachten, politieagenten, taxichauffeurs, winkeliers ervaren de ontluistering van hun gezag wanneer wij als klanten/gebruikers ons in de systemen hebben binnen gewerkt en daar onze eigen autoriteit gevonden en gevormd hebben.

Gezag brokkelt af en systemen nemen de overhand.

De prijs die wij mogelijk betalen is een toenemende ontzieling wanneer de dialoog en de menselijke ontmoeting verloren dreigen te gaan. Ik kan het zonder de ander af, heb die niet nodig, ook niet zijn raadgeving. Ik ga met de ander op een puur functionele wijze om, gebruik die ander voor mijn behoefte en heb geen oog voor de behoefte van die ander. Ik ben klant van alle mogelijke organisaties geworden en gebruik de mensen die daar werken als mijn dienstverleners. Het raakt mij niet als het die ander niet goed gaat, nee dat is lastig en zou niet mogen zijn.

Voor het werk ben ik veel op pad. Thuis aangekomen en zittend achter mijn computer sta ik in contact met honderden 'vrienden' via Facebook en groeit mijn Linked-in netwerk voorbij de 1000 personen. Blogs die voorbijkomen verzorg ik met 'likes'. Sommige filmpjes worden door mij en miljoenen andere mensen bekeken. Televisie-uitzendingen kan ik 7 dagen 24 uur bekijken. Steeds meer tijd besteed ik aan mediale uitwisseling. Het mediale systeem zuigt mij naar binnen.

We hebben een veelheid aan contacten in het mediale systeem maar hoe staat het met ons aangaan van relaties?

Wat betekenen relaties voor mij?

De functionele samenleving bewerkstelligt dat ik relaties aanga om ze te gebruiken. Het is wel handig met die persoon een relatie aan te gaan want dat kan mij dichterbij mijn eigen gedroomde toestand brengen. We worden meesters in netwerken en bouwen met alle mogelijke middelen een virtueel relatienetwerk op. Als ik een leuke bijeenkomst organiseer schrijf ik ze even aan en nodig ze uit. Dat werkt soms heel goed maar

meestal reageert er haast niemand. Het gaat onder in de veelheid van berichten die ieder van ons dagelijks ontvangt. Aan de andere kant vinden juist jonge mensen hun relatie met de ander het allerbelangrijkste wat er is. De vrienden, daar ga je voor. Die zijn zelfs belangrijker dan de ouders want met je vrienden kun je jouw echte sores delen. We verlangen naar echte relaties maar houden we die ook vol. Haast iedereen in Nederland trouwt een keer in zijn leven (93% van de mensen) maar hoeveel huwelijken houden stand? Vriendschappen verdwijnen als we elkaar uit het oog verliezen en dat gebeurt gauw in onze mobiele wereld. Mijn 'trouwe vrienden' blijken niet altijd trouw te zijn maar laten zich verleiden op andere bruiloften te dansen. Een echte vriend echter door dik en dun is een bron van vervulling en bezieling. Ik zou wel willen stellen dat alle conventionele relaties en artificiële relaties op den duur in deze complexe en veeleisende wereld maar moeilijk stand kunnen houden en dat het vooral mijn persoonlijk gekozen relaties in de door mij zelf gevormde gemeenschap zijn, die kans van behoud hebben. In mijn eigen leven kan ik op die manier verbonden raken met mensen die een leven lang met mij meereizen, met wie ik een leven lang mag optrekken.

Mijn duurzame relaties zijn niet alleen gebaseerd op gemeenschappelijke achtergronden, gemeenschappelijke overtuigingen maar ze zijn vooral ook gebaseerd op een gemeenschappelijk streven het goede te doen in die velden en voor die mensen waar wij ons dienstbaar aan willen opstellen. Wij hebben een gemeenschappelijk streven. Daarin is de morele dimensie beslissend: vinden we elkaar in die dimensie, versterken wij elkaar, helpen wij elkaar?

Traditionele gemeenschappen

Op deze wijze kan ik als mens emanciperen uit de traditionele gesloten gemeenschappen die tot nu toe mijn lot grotendeels bestemmen wilden. Deze traditionele gemeenschappen zoals kerk, dorp, familie zijn nog steeds voor velen van ons en voor mij een gegeven context waarin wij leven maar waaraan wij ook soms willen ontsnappen als bestemmende gemeenschappen van ons lot.

Levensdimensie 2: Leven in de gemeenschappen - omgaan met mijn vrijheid en mijn verantwoordelijkheid - onze communicatie met elkaar – sluiten wij in of sluiten wij uit.

Leven in gemeenschappen?

Nu ik als mens geen allesbepalende natuurlijke inbedding meer ken, zoals dieren of planten, in natuurlijke gemeenschappen en ik als mens niet uitsluitend vanuit instinct en drift in de natuur in de gemeenschap leef of met andere woorden, nu ik als mens uit het natuurlijke gemeenschapsverband ben gevallen, hoe vind ik dan noch mijn aansluiting bij de anderen? De filosoof Kant betreurt het dat de mens niet een vrijheidsinstinct heeft meegekregen dat hem als vanzelfsprekend de goede dingen laat doen. De filosoof Nietzsche beschrijft op een mooie manier hoe de mens eens deel was van de kudde en nu de individuele mens 'de kudde in zich heeft leven'. De mens is er mogelijk toe veroordeeld in de goddeloze ruimte te leven, in de onbestemde tijd. De mens heeft geen absoluut houvast meer en stelt zich fundamentele vragen. Waar komen wij vandaan, hoe staat het met de ziel, kennen we vrijheid? Dat zijn de ingrijpende trage vragen die ons tot bezinning brengen en die belangrijk zijn voor onze zingeving aan het persoonlijke leven en ook aan het gemeenschapsleven. Ben ik als mens in staat daar zelf een uitweg in te vinden?

Allereerst ben ik als mens nu uitgedaagd die krachten die in het 'natuurlijke gemeenschapsleven' onbewust op mij als mens inwerken zelf op te sporen en in werking te stellen. Hoe verschijnen die krachten in mijn 'natuurlijke gemeenschap' en hoe kan ik die krachten zelf en uit vrijheid mobiliseren in het scheppen van mijn eigen gemeenschapsleven?

Ik denk dan aan de volgende krachten.

- *De kracht van de rituelen.*
- *De kracht van de inwijding.*
- *De kracht van het leiderschap.*

De kracht van de rituelen

In de 'natuurlijke traditionele gemeenschap' wordt het gemeenschapsleven opgehangen aan vaststaande rituelen. Dat zijn allereerst de rituelen bij belangrijke momenten in mijn leven zoals geboorte, huwelijk, dood. Op deze momenten beleeft de natuurlijke gemeenschap continuïteit. Dat moet gevierd worden. Ook beleeft de gemeenschap het afscheid nemen en ook dat moet herdacht worden. Deze rituelen manifesteren de overgang van de ene wereld naar de andere wereld. Zoals veel filosofen ons laten weten: we komen uit een zijns-wereld en landen in een wereld van verschijnen en verdwijnen waarna wij weer terugkeren naar een zijns-wereld. In de 'natuurlijke gemeenschap' hebben deze momenten het karakter van absoluteit, ze zijn bestemmend voor mijn lot. De 'natuurlijke gemeenschap' straalt daarin geslotenheid uit. Daar valt niet aan te ontsnappen. Dit heeft te maken met mijn belichaming, met mijn erfelijkheid, met mijn geloofsovertuiging.

Daarnaast zijn er feestelijke rituelen waarin veranderingsmomenten worden gevierd. Dat zijn momenten zoals de eerste inwijding als doop, de moed-proef voor de adolescent, het bereiken van de volwassenheid, het verzelfstandigen in de gemeenschap, het binnentreden in het leiderschap van de familie en van het volk, het innemen en afscheid nemen van een rol in de gemeenschap. Op al deze momenten wordt stil gestaan bij de verandering en wordt deze in nieuwe banen geleid die voor de gemeenschapsleden toegankelijk zijn.

Waar ik mij voorheen voegde in deze rituelen, daar deel van werd en mij daaraan ondergeschikt maakte, zo ben ik nu uitgedaagd zelf deze rituelen gestalte te geven. In het persoonlijke leven gaan deze traditionele momenten nogal eens voorbij zonder dat ik daar bewust bij stil sta. Ze zijn gematerialiseerd en tot conventie geworden. De werking in mijn ziel is gering. De zin van deze rituelen zal ik zelf opnieuw moeten leren scheppen. Ik heb in dat licht het boek 'de zielenkalender' gepubliceerd. Dat is een poging dertien bijzondere momenten in het jaar te belichten vanuit deze persoonlijke zingeving. Dat kunnen christelijke feestdagen zijn of andere momenten in het jaar waarop ik zelf stil sta bij levensessenties en deze mij weer bewust maak. Ook publiceerde ik het boek 'Piloot zijn van je eigen levensreis' waarin 8 wegen naar een vervuld leven beschreven worden en

ook het boek ‘De bewuste Ziel’ met daarin dertien mogelijkheden mijn ziel tot een hoger bewustzijn te brengen. Het zijn evenzovele pogingen inspirerende ideeën, gedachten en levenswaarden te verwoorden die ons kunnen begeleiden in het omgaan met onze levensvragen.

De kracht van de inwijding

Het leven van mij als mens is een binnentreden in werkelijkheden die ik niet als vanzelfsprekend kan kennen en beheersen. Ik ontdek nieuwe werkelijkheden als ik de grenzen weet te slechten die mij belemmeren daarbinnen te treden, als ik deuren open naar nieuwe levensruimten. Deze grenzen maken zich bekend in de vorm van crisis. Er zijn de natuurlijke momenten zoals pubertijd, volwassen worden, de vrouwelijke overgang, 42 jaar crisis, ouderdom en sterven waarin ik crisis en overgang beleef. Ik moet het oude loslaten en ik moet het nieuwe veroveren. Dat gaat met pijn, met verdriet en met afscheid nemen gepaard. Maar ook met het licht zien, de juiste ontmoeting, de nieuwe warmte. Het zijn eigenlijk inwijdingsmomenten in nieuwe werkelijkheden. Mijn ziel komt tot een hoger bewustzijn, tot een vernieuwde waarneming, een ander verstaan, een beter zien. Maar ook kan dit tot een angstig gevoel, een verkramping, een afsluiten en ontkennen leiden. Waar zijn nu de inwijdingsmeesters, de priesters en leraren, te vinden die mij op die momenten kunnen begeleiden? Ik zal zelf mijn mensen moeten zoeken die mij kunnen helpen deze crises te meesteren, deze deur door te gaan. In plaats nu van vaste inwijdingsrituelen, zal ik zelf wegen moeten vinden, ja zelfs ook moeten voorbereiden voor anderen om deze stappen te meesteren. In allerlei zelfgekozen vormen kan ook ik een beroep doen op het “ik van de ander” en “het eigen ik” om het leven in de hand te nemen en zelf te sturen. Dit vraagt een luisteren naar de ander en naar mijzelf en het bemoedigen van de ander en mijzelf om volkomen op dit eigen ik te vertrouwen en alles wat zich aandient aan te gaan en door te werken.

De kracht van het leiderschap

Zo treed ik binnen in het leiderschap. Het traditionele leiderschap was voorheen gemeenschap bestemmend en dit traditionele leiderschap in de vorm van een leider heerste over mijn lot en gaf mij een bestemming. Dit

hiërarchische leiderschap dat absoluut mijn persoonlijk lot bepaalde, is opgedroogd en verzwakt in de natuurlijke gemeenschappen en is verstrikt in conventies, slogans en protocollen. Het komt nu allereerst op mijn eigen leiderschap aan. Zo is voor ieder van ons deze leiderschap uitdaging weggelegd. Iedere professional zal in zijn vak leiderschap moeten gaan tonen wil hij of zij constructief mee kunnen blijven doen in de maatschappij, beginnend in de eigen organisatie, de eigen persoonlijke gemeenschap ook. We nemen eigen verantwoordelijkheid voor onze eigen stappen, maar ook voor dat wat de ander van ons vraagt. We ontwijken het niet langer, we gaan het aan. Zo doen wij mee in de gemeenschap en kunnen we een balans vinden tussen wat het oude noch van ons vraagt en waartoe het nieuwe ons uitnodigt.

Lukt mij dat of heb ik daar moeite mee?

Hier komt mijn verhouding tot 'vrijheid' in het spel. Hier komt het vraagstuk van de persoonlijke verantwoordelijkheid in het spel.

Vrijheid en verantwoordelijkheid

Heb ik moeite met vrijheid en de daarmee samenhangende persoonlijke verantwoordelijkheid?

Kan ik omgaan met deze oeverloosheid, met deze onbestemde horizontale ruimte en tijd? Heb ik angst voor deze vrijheid en verantwoordelijkheid?

De filosofe Hannah Arendt beschrijft in haar laatste boek "over de geest" hoe de mensheid in de loop van de eeuwen zich de vrijheid heeft toegeëigend. Allereerst is dit de vrijheid van denken. Ons ik denkt en het denken heeft genoeg aan het denken. In het denken kunnen wij onverwachte wegen gaan en nieuwe realiteiten scheppen. Daarna kwam de vrijheid van willen. Wij kunnen onze wil richten en wij zijn in staat uit vrijheid het goede te doen. Nu zijn wij toe aan het veroveren van een vrij oordelen. Zijn wij in staat samen tot oordelen te komen die ons het mogelijk maken uit vrijheid tot goede besluiten te komen en van daaruit het leven te meesteren. Stap voor stap veroveren wij als mens en mensheid vrijheid. Daarmee is niet gezegd dat de mens automatisch hierin mee gaat. De mens kan blijven hangen in het bestemde gesloten gemeenschapsgebeuren en zich deze vrijheid niet toe-eigenen. De mens

kan zich gebonden voelen aan de bestemdheid van bloed en bodem en slechts daaraan willen beantwoorden. Dit kunnen we overal op aarde waarnemen en daarbij ook de gevolgen van deze opstelling zien. Het kan leiden tot uitrangeren, uitstoting, vernietiging van al datgene wat niet beantwoord aan de strenge eisen van een gesloten gemeenschap voor haar leden.

Leven en werken vanuit vrijheid lukt alleen als we volledig willen staan op het smalle draagvlak dat ons ik en het ik van de ander in de ziel ons biedt. Maar juist dit kleine draagvlak wordt gesteund door de grote menselijke levenskrachten die de vrijheid ondersteunen. Dat zijn de krachten van liefde en respect. De liefde-kracht is de kracht van de persoonlijke verbinding, de trouw, de moed. Het is de kracht van het scheppen van een open ruimte waarin de ander de ander mag zijn en waarin ik en de ander als authentiek kunnen verschijnen. Dat gaat gepaard met respect, dat is het waarderen en laten zijn van al wat is in zijn eigen hoedanigheid. Dit andere, de ander, niet willen misbruiken voor eigen genot en doel. Zich niet willen verheffen of juist ondergeschikt maken, maar het in contact willen komen en blijven met dat wat wij ontmoeten.

Het mooie nu van al dit is dat ik het niet hoeft te geloven maar dat ik het met mijn eigen ogen, met al mijn zintuigen, met mijn hart en ziel kan waarnemen, kan beleven, kan scheppen. Kunnen we elkaar hierin bemoedigen en aannemen, elkaar helpen en begeleiden? Zoals de filosoof Kierkegaard het zei: “We kunnen in het gelaat van de ander, het tweede gelaat zien en ons daarmee verbinden”. In de eerste mens kan de tweede mens opstaan, kan het hogere ik verschijnen en het leven in de hand nemen, zich daarmee verbinden. Hier kunnen wij ‘als Emmaüsgangers’ samen onze weg gaan en daarin ontmoeten wij de mensheidskracht van de vrijheid die ons op deze weg kan begeleiden.

Bernard Lievegoed schreef in zijn laatste boek dat onze ziel bezet is. Hij voorziet de komende decennia dat het in de wereld gaat om “de redding van de ziel”. Kan de menselijke ziel nog beantwoorden aan dat wat wezenlijk mens-zijn is en wat van de mensheid aan ontwikkeling gevraagd wordt? Hierin is hij verbonden met veel filosofen zoals Hannah Arendt en

Michel Foucault of Emmanuel Levinas die tot het inzicht gekomen zijn dat de strijd vandaag vooral in het innerlijk van de mens plaats vindt en we daar de oer-vragen, die zijn “ken u zelf” en “zorg voor u zelf”, kunnen aangaan. Dat doen wij niet door in egoïsme te vervallen en op ons zelf gericht te zijn, maar dit doen we door het oog op de ander te richten en zijn/haar lijden door de ogen van die ander te zien en ons daarmee te verbinden. De levensvragen die wij ervaren in ons drukke leven en die ons angst bezorgen en die wij graag uit ons leven zouden willen bannen, dienen nu aangegaan te worden in samenspel met de ander. Dat vraagt een open dialoog waarin wij elkaar met het eigen vraagstuk kunnen ondersteunen door samen de volgende stap te vinden die gedaan kan worden.

Deze directe dialoog staat in schril contrast met de mediale communicatie over internet en telefoon, waar de mens vandaag zijn zegen aan gegeven heeft.

Onze communicatie met elkaar

Jaren geleden was ik begin april met een collega en zijn partner in Lapland/Finland. Er was nog een meter sneeuw en we skieden als langlaufers door de belichte paden. Op enig moment kwam er een gezin voorbij, man en vrouw en kind. De man had een mobiele telefoon aan het oor en sprak luidop in de stilte van het woud. Ik was verrast en verbaasd. Enige maanden later werkte ik in een project in Engeland met een grote groep experts en het viel me op dat bijna allen de gehele dag aan het telefoneren waren met hun nieuwe mobieltje. “Hello darling, did you get my message. Beautiful, I will call you back in an hour to see where we are. Bye”.

Toen kwam het internet en gingen we het internet in om onze zaken te regelen. Vandaag bestel ik tickets, lees de krant, bezoek interessante sites. Dit nu is dagelijkse kost geworden.

In de bus naar Tampere zitten twee kinderen, een jongen en een meisje, ongeveer 8 jaar oud en gedurende 2,5 uur spelen en tekenen zijn op hun template zonder een woord met elkaar te wisselen. Ieder in zijn eigen wereld. Ook mijn collega Klaas en ikzelf zitten in deze bus regelmatig aan onze PC en werken daar aan documenten en beantwoorden via Wi-Fi onze binnenkomende mails.

Waar ik vroeger 6 weken zomervakantie nam en in volkomen afzondering het werk los kon laten, daar zit ik nu toch elke dag even achter de computer om mijn mails te bekijken en te beantwoorden. Ook is er af en toe een telefoontje nodig en soms zelfs een regelmatig overleg met een klant of collega.

Ik merk gaandeweg hoe belangrijk een hygiëne in de ziel door mijzelf verzorgd moet worden. Er is veel communicatie en informatie via de media en dat bewerkt regelmatig allerlei gevoelens en voorstellingen die plakken blijven, welke echter bij een ‘eye to eye’ communicatie zich snel zouden oplossen omdat ze niet geaard blijken aan wat de ander concreet en gevoelsmatig verwoord en toont.

Naast de mediale communicatie ontwikkelt zich ook in toenemende mate de bemiddelde communicatie. We hebben een derde nodig om ons zelf en de ander te begrijpen. Therapieën, familieopstellingen, bemiddelingen bij allerlei processen is onvermijdelijk. We laten ons adviseren in allerlei besluiten door experts en we vertrouwen eerder op het oordeel en advies van de derde dan dat wij vertrouwen hebben in onze eigen gevoelens, gedachten en oordelen. Zo hebben levenspartners soms meer vertrouwen in wat de helderziende hun vertelt over hun relatie dan wat zij er zelf van vinden en aan beleven. Kortgeleden las ik een artikel over echtscheidingen die het gevolg zijn van deze ‘helderziende’ praktijken. Blijkbaar worstelen heel veel paren hiermee. Een van de partners laat zich leiden door de ‘helderziende’ derde en heeft geen vertrouwen in wat zij met elkaar kunnen bewerkstelligen. Er gaat intimiteit verloren en het is mogelijk juist deze intimiteit die de ruimte geeft ons werkelijk te uiten in dialoog met een ander die dit dan in haar of zijn ziel verwerkt en daarvoor iets waardevols teruggeeft.

In het grotere maatschappelijke verband zie ik een groei van levensadviseurs. Die doen hun intieme werk op een functionele georganiseerde manier. In die context komen onze intieme vragen aan de orde en zij worden daar beantwoord. De maatschappij wordt een maatschappij van bemiddeling en levensadvisering en daarin vinden wij de ankers voor ons complexe persoonlijke leven. In kranten en tijdschriften

lezen we over dit gebeuren bij bekende persoonlijkheden en laven ons aan de verhalen die daarover te vertellen zijn. Dat ziet er aan de buitenkant fantastisch uit maar het kan aan de binnenkant tot ontzieling leiden. We worden allen professionals in het omgaan met intimiteiten in georganiseerde verbanden op een functionele manier en ontwijken daarmee de directe confronterende dialoog met die ander. Ja zelfs onze perfecte managementcultuur in alle maatschappelijke gebieden leidt ertoe dat de wezenlijke zingevende vragen, de waarom vragen, niet gemakkelijk en direct aan de orde kunnen, soms mogen komen. Als ze al verschijnen weten we daar maatschappelijk direct een georganiseerd antwoord op te geven. We kunnen het moeilijk even laten daar waar het is en de andere mens ondersteunen daar zelf mee klaar te komen. We willen het graag weg organiseren. Juist ook wanneer er drama plaats vindt, mislukking plaats vindt, dan zijn we er als de kippen bij dit weg te willen regelen of allerlei maatregelen te willen nemen ter voorkoming.

Insluiten of uitsluiten

Een trage vraag die mij steeds nadrukkelijker tegemoetkomt is de vraag: ben ik bereid mijn leven te delen met de onbekende ander. In de natuurlijke gesloten gemeenschap waar ik deel van uitmaak kennen we de uitsluiting, de verbanning, het zwarte schaap. In de georganiseerde open gemeenschap waarin ik werk gaat het juist om de insluiting van de vreemde onbekende. Het is een vraagstuk van insluiten of uitsluiten.

Dit proces is eigenlijk al eeuwen gaande en we kunnen op grond van ervaring wel zien hoe dit kan uitpakken. In de Nederlandse samenleving zijn mensen uit alle landen geïntegreerd in de loop van de eeuwen. Hugenoten, Ambonezen, Italianen, Marokkanen, Turken, Engelsen, Chinezen. Ze kunnen hier bestaan omdat we nu een dominante sociaal – economische gemeenschap zijn waarin wij werken voor een wereldeconomie en dus in dienst van elkaar staan. Het is het georganiseerde leven dat de dienst uitmaakt in de gemeenschap en ook in het persoonlijke leven. Daarin kunnen mensen bestaan die voorheen door ons omgebracht zouden worden vanwege verschil in afkomst, bloed, religieuze overtuiging. In deze nieuwe wereld is de grote vraag nu: ‘wie sluiten we in en wie sluiten we uit van dit sociaaleconomisch proces?’

Wanneer vluchtelingen op den duur niet kunnen participeren in de sociaal – economische processen dan verbannen we ze volgens mij naar een oord waar het heel slecht vertoeven is. We hongeren hun ziel uit maar ook onze eigen ziel. Reeds de oude Grieken waren van mening dat het erger is te worden verbannen naar een eenzaam eiland dan te worden omgebracht. We zullen ons erop moeten instellen dat in toenemende mate stromen mensen over de wereld bewegen en zich op andere plekken dan hun geboorteplek willen vestigen en willen leven. Mensen willen meedoen en deel zijn van deze wereldeconomie en niet achterblijven op plekken waar daarvoor geen toekomst is. Zo wordt ook verwacht dat mensen blijven toestromen naar de grote steden, puur vanwege het gegeven dat ze zelfs onder erbarmelijke omstandigheden mee kunnen doen in het sociaal – economische verkeer. Daar is altijd een mogelijkheid tot ontwikkeling van de eigen ziel in een niet natuurlijk gegeven context. Op alle plekken speelt daarbij de morele vraag: Heeft dit zin voor mij en geeft dit mij een toekomst?” Als het antwoord nee is dan gaat de mens op weg naar de plek waar voor hem er enige toekomst is. Voor ieder mens vandaag is het belangrijk om werk te hebben, een huis, een community en een leerproces. Dit geeft de mens een basis voor bestaan. Om dit mogelijk te maken worden wij met de vraag geconfronteerd hoe wij onze samenleving daartoe inrichten.

In een kranteninterview komt een vluchteling te spreken die jarenlang op straat moest leven. Nu is hij toegelaten, heeft een flat, werkt bij een cafetaria, schildert en heeft vrienden. Hij beschrijft hoe hij urenlang voor de deur van zijn nieuwe flat zat, angstig om zijn sleutel in zijn slot om te draaien en binnen te komen in zijn nieuwe woning. Nu is hij aangekomen en kan verder zijn weg gaan. Mijn collega in Finland, oorspronkelijk als Tamil een strijder in Sri Lanka en na een moeilijke langdurige reis in Finland geland, helpt nu de Finse gemeenschappen op een nieuwe manier om te gaan met de grote stroom vluchtelingen. Allen zitten met de handen in het haar. De Finse premier heeft een van zijn flats opengesteld voor vluchtelingen, als een gebaar van goede wil en menselijkheid.

Zelfs de macht wil zich soms buigen voor dit menselijke drama. Dat geeft hoop.

Levensdimensie 3: hoe ga ik om met macht, met presteren, toezicht, controle, systemen, geld?

Hoe ga ik om met macht?

Traditionele gemeenschapsorganen hebben zich ontwikkeld tot bestemmende machtsorganen. Waar voorheen de macht bij vorsten en priesters lag daar ligt de macht vandaag bij die instituten die onze samenleving besturen. Natuurlijk de politici en hun apparaat, maar ook de leiders van maatschappelijke organisaties hebben een grote invloed op onze samenleving. De leiders van ondernemingen, de journalisten van krant en T.V., de sporthelden en fameuze artiesten, zij allen zijn tot een macht geworden die de samenleving wil beïnvloeden en regeren, wil bestemmen. We zijn met onze geïndividualiseerde ziel geland in de veelvoudige handen van de macht. Mijn leven dreigt bestemd te worden door deze macht. Zij bestemmen mijn gedachten, voorkeuren, gevoelens, opvattingen en daarmee zit ik aan de lijn van de machthebbers. Wat stel ik daartegenover? Ik kan mij voegen of mij aan de macht onttrekken, dat is inherent bij de werking van macht. Het bepalende is hoe ik mij voeg of onttrek en waardoor laat ik mij daarbij leiden?

We kunnen dat in een beeld vangen.

We hebben de grote huizen van de macht. Daar kunnen we binnen treden en ons voegen. Dit beantwoordt aan bestaande behoeften.

We hebben de open velden waar wij zelf tot iets kunnen komen, een eigen initiatief nemen. Dit beantwoordt aan een behoefte voor het nieuwe.

Het is vandaag nodig onze weg in beide werkelijkheden te realiseren, deel van beide werkelijkheden te zijn en te blijven.

In de Nederlandse samenleving met haar polderende traditie zien we de kracht van dit thuis zijn in beide werkelijkheden. We zijn een gevestigde samenleving met vaste instituten en machtige huizen. We zijn ook een land van vernieuwing en eigen initiatief. We kunnen vernieuwend leidend zijn in alle maatschappelijke sferen.

Initiatieven nemen

Meer dan veertig jaar houd ik mij bezig met het vraagstuk van 'initiatieven nemen'. Na 8 jaren werken bij Shell aan organisatieontwikkelingsvragen formuleerde ik mijn passie als volgt: "Hoe kunnen mensen in situaties die dat eigenlijk niet toelaten, toch persoonlijke initiatieven nemen?" Het was mij opgevallen dat medewerkers van Shell soms bijzondere initiatieven namen waar in eerste instantie helemaal niet omgevraagd was. Tegen allerlei weerstand in bleven zij bij hun idee en bij het realiseren van deze idee in hun werkpraktijk. Ik leerde daar werken met dimensies als een doel stellen, mensen mobiliseren, nieuwe uitgangspunten formuleren, stappen maken in onderzoeken en experimenteren, besluitvorming bewerkstelligen, omgaan met de formele macht. Gedurende de vele jaren die volgden is dit thema gebleven. Steeds weer werd ik daarna geconfronteerd met dit vraagstuk van initiatieven nemen.

Zo werd ik eens gevraagd om de samenwerking te onderzoeken tussen gehandicapten organisaties, dienstverleners en Overheid. Samen met collega Lex Bos spraken wij met velen in het veld. Gehandicapten zelf, hun vertegenwoordigers in de eigen organisaties, hulpverleners en Overheidsambtenaren. Uiteindelijk ontwikkelden wij het beeld van 'de grote huizen en de kleine initiatieven'. In grote instellingen werden gehandicapten verzorgd en behandeld maar ook vonden we velerlei kleine initiatieven waarin hulpverleners en gehandicapten samen een leefbaar samenleven realiseerden. In een afsluitende conferentie vond een inspirerende ontmoeting plaats tussen gehandicapten, hun dienstverleners en Overheidsambtenaren waarin de vraagstukken gedeeld en besproken werden. Dit ondersteunde de sturing van allerlei verantwoordelijken om meer in dialoog met elkaar de gemeenschappelijke vraagstukken aan te gaan.

Hoe ga ik om met presteren?

Een even grote macht als de besturende macht is de macht van productie en consumptie. We zijn in een welvaartsstaat geland waar wij allen consumerende wezens geworden zijn en op de een of andere manier betrokken zijn in het producerende vermogen. We grazen de aarde af en

vormen die om tot een producerende en consumerende georganiseerde samenleving. Deze kracht heeft ons geheel in haar ban. Ze is zo sterk dat we bereid zijn tot een zeven dagen vierentwintig uur economie te komen. Er is afnemend ruimte voor reflectie en bezinning. We zijn allen ingespannen in het tuig (Heidegger) en kunnen ons slechts met moeite even uitspannen om tot ons zelf te komen. Deze kracht bezet de ziel en er is weinig tegen opgewassen. Op den duur echter holt dit proces mijn innerlijke wereld uit. Ik verlies zicht op de zin van mijn leven, de bezieling. Ik voel mij onvervuld zelfs als ik eigenlijk alles heb wat mijn hartje begeert. Hier werken twee krachten mee. De ene kracht is die van de techniek die leidt tot versnelling. De andere kracht is groei, die leidt tot grotere vernietiging. We worden soms even wakker en realiseren ons het vraagstuk van duurzaamheid, van behoud van de aarde, behoud van deze prachtige planeet. Hoe teugelen we de kracht van techniek en groei die het producerende en consumerende vermogen aandrijven en vergroten?

Een wezenlijke weg die wij kunnen gaan is het bewust maken van de effecten van deze onomkeerbare ontwikkeling op de menselijke ziel. Als wij voortdurend over grenzen van het betamelijke bewegen, mobiliseren we een vernietigingskracht in onze ziel. We slaan snel op tilt. Als we ons richten op de wezenlijke vraagstukken en deze vanuit zin en moraliteit aangaan, soms dus vertragen en ons bezinnen, dan scheppen wij een leefbare wereld voor de mensen ziel waarin wij met elkaar kunnen vertoeven.

Dat doen we niet door meer organisatie, meer toezicht en controle maar dat doen we door een intensief proces van leren en wakker worden aan elkaar als verantwoordelijke mensen.

Jarenlang mocht ik Triodosbank begeleiden in haar ontwikkeling. Veertien jaar lang als commissaris en later als een van haar adviseurs. In die jaren groeide de bank van een klein initiatief tot een Europese bank die in vijf landen haar klanten bediend. Triodos begeleid talloze kleine en grotere ondernemers en ondernemingen die werken vanuit een maatschappelijke vernieuwingsimpuls. Met idealen en elan proberen zij nieuwe praktijken te realiseren in allerlei maatschappelijke sectoren. Honderdduizenden spaarders bestemmen hun geld en ontwikkelingsfondsen financieren wereldwijd nieuwe initiatieven. Nu de bank meer dan duizend medewerkers

heeft leeft het vraagstuk hoe zij haar idealen en elan kan doorzetten. Hoe verbinden zich bijvoorbeeld nieuwe klanten en nieuwe medewerkers met de impuls van deze bank? Het is opvallend hoe in korte tijd medewerkers zich kunnen verbinden met de Triodos impuls en daar een geheel eigen betekenis aan kunnen en willen geven. Dat zorgt ervoor dat Triodos niet alleen milieubewust werkt maar ook zielenbewust.

In mijn boek “Bezieling” laat Peter Blom, CEO van Triodos Bank zijn visie op bank zijn en bezieling en wat dit van ons vraagt op volstrekt heldere wijze zien.

Hoe ga ik om met toezicht en controle?

Hoe werkt toezicht en controle in de ziel van de mens? Hoe ervaart de verpleegster het wanneer zij een groot gedeelte van haar tijd bezet is met administratief werk? Hoe ervaart de onderwijzer zijn geprogrammeerde leeropdracht aan kinderen van 10 jaar oud? Hoe ervaart de politieagent de protocollen voor zijn optreden in de samenleving? Hoe ervaart de bankier de protocollen die hij moet hanteren in het gesprek met de klant? Hoe ervaart de bestuurder de controle van de toezichthouder? Staan we wel eens stil hoe dit werkt in de ziel van de mens. Wat gebeurt er met een kind dat voortdurend onder controle staat? Het roept op den duur agressie op en negatie. Zou er een samenhang kunnen zijn tussen het huidige korte lontje en de voortdurende beheers-cultuur van onze levensprocessen? We scheppen inspecties van inspecties die ook weer anderen controleren die ook al zichzelf onder controle gebracht hebben om goed te kunnen beantwoorden aan de eisen van al die externe toezichthouders. Ik herinner mij hoe in de communistische landen er een centrale controle cultuur geschapen is die uiteindelijk het gehele economische en sociale verkeer zo verstard heeft dat het gehele systeem is geëxplodeerd of eerder misschien geïmplodeerd. Als we alles volgens de regels doen dan ligt de zaak binnen de kortste keren plat, dat weten we.

Dit alles laat ons vermoeden hoe de ziel van de mens meer en meer bezet raakt en gevangen raakt in deze systemen en daarin haar

verantwoordelijkheid afgeeft en haar eigen 'schijn' veiligheid zoekt. Tot dat het allesbeheersende systeem oplost en we met zijn allen in de kou staan.

Hoe ga ik om met systemen?

De samenleving zoals ik die ervaar is een product van verwetenschappelijking van het maatschappelijk gebeuren. Regeringsbeleid kan haast niet meer geformuleerd worden zonder dat het zich baseert op wetenschappelijk bewezen en geformuleerde grondslagen. Er wordt onvoorwaardelijk vanuit gegaan dat het de wetenschap is die betrouwbaar is en ons kan leiden. Daar wil ik echter vraagtekens bij stellen. Is de wetenschap betrouwbaar? Ik denk dat we hier een onderscheid moeten maken tussen natuurwetenschap, geesteswetenschap en sociale wetenschap. In de natuurwetenschap en geesteswetenschap onderzoeken we werkelijkheden die verbonden zijn met wetmatigheden die onveranderlijk zijn. Daar ontmoeten we een objectieve wereld waarmee wij als subjecten een onderzoekende verbinding kunnen aangaan. Dit onderzoeken beïnvloedt deze werkelijkheid mogelijk enigszins maar niet fundamenteel en principieel. Dat is geheel anders voor de sociale wetenschap. Hier onderzoeken we een werkelijkheid die niet objectief maar

intersubjectief is. Dat wil zeggen dat deze werkelijkheid kan veranderen als gevolg van ons onderzoeken. Daar kunnen we geen vaste punten vinden dan alleen wat wij met elkaar willen realiseren. Ook dat heeft geen behoud dan het behoud dat we zelf geven en ze heeft geen objectieve zin maar een zin die wij zelf toevoegen. We zijn er dus toe veroordeeld steeds weer opnieuw ons de zin vraag te stellen en in dialoog met elkaar te komen en daaruit stappen te vinden die ons verder brengen.

Het beleid dat wij bepalen, de maatregelen die wij nemen, de maatschappij die wij creëren is vooral verbonden met deze sociale vraagstukken waarin dus geen objectieve werkelijkheid te vinden is. Het zou dus zo kunnen zijn dat al dit natuurwetenschappelijk vastleggen en protocolleren ons juist wegbrengt van wat de sociale werkelijkheid nodig heeft. Zoals de filosoof Harry Kunneman eens zei: "We hebben ons keurig aan het protocol gehouden en het leed van de cliënt aanmerkelijk versterkt". Waardoor laten we ons leiden in de sociale werkelijkheid?

Een maatstaf die steeds weer wordt gehanteerd is die van de cijfers en de statistieken. Alles wordt uitgedrukt in getallen en zichtbaar gemaakt in statistieken. Allereerst natuurlijk de financiële cijfers maar ook de statistieken, op grond van sociaal onderzoek, die ons bijvoorbeeld vertellen dat 50% van de managers gefrustreerd is, of 10% van alle jonge mensen in een jaar tijd in de onderneming waar zij werken gefrustreerd en ziek zijn afgehaakt en moeilijk weer terug kunnen komen of een op de zeven Nederlanders een burn-out meemaakt of 50% van de jonge mensen depressie kent en daaraan lijdt. We zouden ons daarbij wel moeten realiseren dat ook cijfers kunnen liegen en dat ze mogelijk in het licht van een bepaalde gewenste gedachte van een mens of een groep belanghebbenden zijn gevormd. Op grond van cijfers en statistieken worden maatregelen genomen en systemen ingericht die vervolgens weer veel mensen in een bepaalde richting sturen waar ze mogelijk helemaal niet heen willen.

Zodra er een vraagstuk opkomt moet dit onderbouwd worden met cijfers en statistieken en worden er maatregelen genomen binnen de bestaande systemen, die niet zelden juist deze vraagstukken genereren, met de verwachting dat die situatie zich ten voordele zou moeten kunnen wijzigen. We hebben moeite te kunnen accepteren dat vraagstukken manifestaties zijn die kunnen veranderen en dit ook doen door dat wat wij in het geweer brengen. Het is volgens mij veelal werkzamer wanneer wij complexe maatschappelijke en persoonlijke vraagstukken ons eerst bewust maken en ze niet direct willen oplossen met behulp van complexe systemen. Kom eerst eens in dialoog met de betrokkenen om te onderzoeken wat die zelf aan interventies doen en aan interventies wensen. Schep een proces om deze betrokkenen te ondersteunen met dit vraagstuk een weg te vinden waardoor het vraagstuk zich kan ontwikkelen tot stappen die gedaan kunnen worden en ons verder helpen. Dit zou ons wel eens heel veel tijd en drukte en energie kunnen schelen.

Een voorbeeld. Er verschijnt een bericht dat onderzoek heeft aangetoond dat 50% van de jonge mensen geconfronteerd zijn met depressie en daaraan lijden. 30% van hen heeft moeite dit met anderen te delen. De aanbeveling

van experts is dat we deze jonge mensen veel sneller naar de psychologen moeten verwijzen die hun dan weer hoeveelheden antidepressiva voorschrijven. Zou dit het vraagstuk kunnen oplossen? Ik denk het niet.

Mogelijk laat dit ons zien dat jonge mensen vandaag moeite hebben de zin van dit alles te doorgronden en om in deze samenleving hun leven vorm en inhoud te geven. Het zou erop kunnen duiden dat we een samenleving hebben ingericht die niet voldoende draagkracht geeft aan wat jonge mensen vandaag nodig hebben. De huidige tijd vereist nou juist volgens mij veel aandacht voor vragen die jonge mensen hebben omtrent de zin van het leven en dat wij eens wat gas terug moeten nemen jonge mensen hoge prestatie maatstaven op te dringen waar zij aan moeten voldoen onder alle omstandigheden.

Gedurende 10 jaar richtte ik aan een hogeschool een minor programma voor studenten in waarin zij 10 weken lang met elkaar leiderschapsvraagstukken konden onderzoeken bij klantorganisaties waar ik adviseer. Na 10 weken intensieve dialoog tussen studenten en medewerkers zijn de studenten en de medewerkers opgebloeid en geïnspireerd hun ideeën in de praktijk om te zetten. Deze ervaring vormt volgens deze studenten een tegengif tegen al het geprogrammeerde leren met dwingende toetsen aan het einde.

De systeemdwang waarmee wij leven laat zich vooral ook spiegelen in het belang dat wij hechten aan hoe het geld stroomt, waar naartoe, voor welke bestemming en uit welke bron verworven.

Hoe ga ik om met geld?

We maken allemaal deel uit van verschillende huishoudingen. Het gezin en de familie, de onderneming, de maatschappij, de wereld. Al deze gemeenschappen zijn verbonden met geldstromen en dienen daar mee om te gaan. Ooit zag ik op T.V. een programma waarin 5 mensen beschreven hoe zij met hun geld omgingen. Een rijke ondernemer, een bijstandsmoeder met twee kinderen, een manager, een professional, een steuntrekker.

Het opvallende was dat er geen samenhang bleek tussen hoe ruim mensen in het jasje zaten en hoe bewust het geld werd uitgegeven. De bijstandsmoeder bijvoorbeeld koos heel bewust voor goede biologische voeding en inspirerende uitjes met de kinderen, maar woonde heel bescheiden en kocht heel bewust op grond van het geld dat beschikbaar was. Ze wilde absoluut geen schulden hebben. De rijke ondernemer kon nauwelijks beschrijven hoeveel geld er door zijn vingers ging en wat hem leidde in het verwerven en besteden van zijn geld.

Ik doe regelmatig onderzoek met managers en professionals in ondernemingen naar de geldstromen en hoe die beïnvloed worden. Waar komt het geld vandaan en waar wordt het aan besteed. Ik onderscheid dan drie categorieën waaraan geld gebonden is. De eerste is al het materiele, de spullen. Het tweede is aan alle dienstverlening, de service. Het derde is de ontwikkeling en investering in het nieuwe. We kijken in deze drie categorieën naar de posten en hoeveel geld daarmee verbonden is. Wie genereert dat, wie bestemt dat, wie beheert dat, wie stuurt dat, is de vraag? We kijken naar het geheel en vragen ons af of het in een goede balans is of dat het eigenlijk uit balans is. Er wordt bijvoorbeeld geld uitgegeven aan zaken die er helemaal niet toe doen of er is weinig bewustzijn over waarom we dit geld aan deze activiteit en aan dit doel uitgeven. Kunnen we interventies vinden die de geldstromen in een veel betere balans brengen en wie kan deze interventie doen, is een uitdaging die het bewustzijn en de morele verantwoordelijkheid van de betrokkenen zeer versterkt. Huishoudingen zijn verbonden met geld en geld is verbonden met mensen die het bestemmen. Een verandering in de geldstromen beïnvloed ons leven enorm als gezin, als bedrijf, als maatschappij, als wereld.

Samenvattend

In ons omgaan met levensdimensies als ruimte en tijd, relaties en geld: worden wij daarin van buitenaf bestemd of lukt het ons ook zelf daaraan een bestemming te geven.

Uit vrijheid het goede doen, in liefde voor het lot van de ander en met respect voor alles dat anders is als ik ben, dat kan het motto zijn van ons samen leven en werken.

Vrijheid, liefde en respect zijn de zielenkrachten die ons ondersteunen in een complexe context toch onze eigen weg te gaan samen met anderen. Dat geeft levensvervulling, dat geeft perspectief.

PERSPECTIEVEN

Perspectieven voor bezieling

Uit de voorgaande verkenning kan ik enkele kernpunten afleiden die mij een houvast kunnen geven perspectieven voor bezieling te schetsen als sleutels voor een goed samen leven en samen werken.

Een eerste kernpunt is het vraagstuk wat onze ziel, onze innerlijke wereld, bezet en hoe daar mee om te gaan hetgeen een existentieel en complex vraagstuk is waarvoor geen eenvoudige directe oplossing te vinden is.

Een tweede kernpunt is dat traditionele kaders voor mijn bezieling zoals mijn geloofsovertuiging, mijn natuurlijke erfelijke inbedding, mijn vaste relaties, op de proef gesteld worden en het een noodzakelijke persoonlijke uitdaging is de zin van mijn leven iedere dag vorm en inhoud te geven.

Een derde kernpunt dat volgt uit de eerste twee kernpunten is de noodzaak die ik zie tot het scheppen van nieuwe relevante beelden omtrent zoiets vaags en onduidelijks als het begrip ziel. Dit geeft ons wegen aan voor het komen tot een vervuld en zinvol leven samen met anderen.

Een vierde kernpunt is dat ik als mens mogelijk ertoe aangewezen ben het heft in eigen hand te nemen en op zoek te gaan naar die inspirerende anderen waar ik mijn levenslot mee kan delen. Het vormen van de eigen dragende gemeenschap van mensen die het draagvlak vormen voor mijn bestaan is de opgave waar ik voor sta.

Wij zijn als mensen volledig op elkaar aangewezen en het is van essentieel belang dat wij met de ander zo in verbinding kunnen komen dat wij elkaar ondersteunen in het gaan van onze weg op een zinvolle bewuste manier en met het oog op 'het goede doen'.

Ik wil bij het verkennen van de vier kernpunten aanknopen bij drie kwaliteiten van samen leven en werken die kunnen bijdragen aan een vervuld leven en ons kunnen helpen om het goede te doen. Want het leiden van een vervuld leven in samenhang met het goede te doen is voor mij wat de kern van bezieling en ziel uitmaakt. Deze drie kwaliteiten van samen leven en werken zijn:

Goede levensprocessen inrichten, goede dialogen voeren, goede biografische stappen maken.

Goede levensprocessen inrichten

De eerste kwaliteit van goed leven en werken is het leven in processen die goed ingericht zijn. Wij leven in de ruimte op plekken maar nog veel meer leven wij in de tijd in processen. Wij leven bijvoorbeeld in het proces van studeren, aan het werk zijn, koken en eten, reizen, vakantie houden, televisiekijken of lezen. Processen zijn cycli van activiteiten die zich herhalen maar toch steeds ietsje anders verlopen dan voorheen. Naarmate wij beter thuis zijn in een proces, naar die mate kunnen we er ook bewuster mee omgaan. We kennen allemaal de ervaring hoe spannend het is om in een nieuw proces te stappen, een proces dat we niet kennen. Bijvoorbeeld leren autorijden of gaan samenleven met een ander. We hebben ook de ervaring hoe wij ertoe gedwongen worden een proces los te laten dat niet meer voor ons haalbaar is, bijvoorbeeld we gaan met pensioen of we gaan scheiden. Het verloop van een proces heeft een grote werking in ons innerlijk. Er gaan daden, gedachten en gevoelens mee gepaard. Die kunnen overweldigend zijn. Ze kunnen angst en paniek oproepen maar ook verbazing en verrukking. Weet u nog hoe het eraan toe ging toen u voor het eerst naar school ging, de eerste verliefdheid, de eerste sollicitatie, de eerste reis? Ons gedrag en innerlijk beleven wordt grotendeels bepaald door het verloop en de kwaliteit van het proces waarin wij verkeren. Het is dus een levenskunst processen zo vorm te geven dat zij ons meenemen in wat wij zelf wezenlijk vinden en als belangrijk ervaren.

Dialogoog voeren

Een tweede kwaliteit is de kwaliteit van het voeren van een goede dialoog. Zijn we in contact met de ander, gaan we op elkaar in, verbinden wij ons of gaan we langs elkaar heen, staan wij alleen op onszelf, zijn we verwikkeld met elkaar? Leven we in een conflict of vertrouwen we elkaar? Het is de dialoog die ertoe doet. Dialoog is een tweezijdig verkeer. We helpen elkaar, daar gaat het om. Dat doen wij als klant en leverancier, als meester en leerling, als leidinggevende en medewerker, als collegae, als partners, als ouders en kinderen. De kwaliteit van de dialoog bepaalt in hoge mate de stemming

van de situatie. Hebben wij een levendige dialoog of is het een saaie ontmoeting, gebeurt er iets tussen ons dat ons in beweging brengt of laten we elkaar stilzwijgend los en verdwijnen in ons zelf? De kunst van het dialoog voeren geeft levensvervulling. Goethe zei het al: “wat is verkwikkender dan het licht, dat is de dialoog, de ontmoeting en het gesprek met de ander”.

Biografisch bewustzijn

Een derde kwaliteit is die van het goede biografisch bewustzijn. Hoe leef ik in mijn eigen biografie en hoe is deze biografie verbonden met die van andere wezens? Het is onze levensloop die bijdraagt aan ons vermogen zin te geven aan wat wij doen en denken. In de loop van ons leven worden we mogelijk wijzer als wij reflecteren op onze ervaringen en daar inzichten uit ontwikkelen. Wij maken deel uit van allerlei gemeenschappen en ook deze gemeenschappen hebben een biografie. De biografie van onze familie, van het gezin, van de organisatiegemeenschap waarin ik werk, de vriendenkring, de geloofsgemeenschap waar ik deel van uit maak, de beroepsgroep. Ook deze gemeenschap biografieën scheppen zin en vernieuwen hun zin op gezette tijden, zeker ook met nieuwe generaties. Gaandeweg het leven kan de zin van de ervaringen veranderen. Wat vroeger als een debacle beleefd werd, kan nu als een zinvolle gebeurtenis beleefd en gezien worden.

Deze drie kwaliteiten van een goed proces – dialoog – biografie kunnen we zien als zeer bestemmende krachten voor de ziel en haar vervulling.

In mijn meer dan vijftig jaar werken aan organisatieontwikkelingsvragen in organisaties is het mij steeds weer opgevallen hoe deze drie: processen, dialogen en biografieën de kwaliteit en menselijkheid van het praktische leven en werken, het samenleven en samenwerken uitmaken. Ik kom werkprocessen tegen die de mensen in die werkprocessen voortdurend in de problemen brengen omdat ze slecht ontworpen en gaandeweg veel te complex zijn geworden. Als een proces niet stroomt, er geen flow is, er geen resultaten geboekt worden dan wordt de menselijke energie snel opgebruikt en ervaren we zinloosheid het op deze manier te moeten doen. Ook in mijn persoonlijk leven is de kwaliteit van het proces waarin ik

verkeer zeer bepalend voor de levenskwaliteit. Ben ik als een vis in het water of spartel ik op het droge, een wereld van verschil. In processen werken en leven we samen met anderen en komt het erop aan in een samenspel te komen. Dat gaat niet vanzelf. Er kunnen tegenstrijdige belangen en doelen zijn die ons in confrontatie brengen of zelfs in conflict. Zijn we echter in dialoog en spelen we samen dan is er direct een toename aan waarde te ervaren. Het swingt en we kunnen genieten van het elkaar de bal toespelen. Dit nu wordt bepaald door hoe ik mij in de situatie met anderen begeef en of ik daarin volstrekt functioneel te werk ga of ook op het persoonlijke gericht ben en blijf. Ik kan die ander voor mijn karretje spannen, aan die ander voorbijgaan of ik kan mij ook op die ander richten en rekening houden met hoe die ander in elkaar steekt en in de situatie aan mij verschijnt. Het maakt een wezenlijk onderscheid uit in de ontmoeting als we iets van elkaar weten, levenservaringen gedeeld hebben, elkaar enigszins kennen in onze voorkeuren en overtuigingen.

In een verpleeghuis voor demente bejaarden besteedden we eens expliciet aandacht aan deze drie aspecten: proces, dialoog en biografie. We analyseerden met de medewerkers de werkprocessen en ontdekten dat een bron van stress het strakke programma was dat de medewerkers werd opgelegd. Zo laat eten met de bewoners, zo laat slapen, zo laat ontspanning. Dit leidde tot spanningen in het samenwerken, de een was te vlot en de ander te laat. Er was ook weinig van elkaar bekend laat staan van de levensloop van de bewoners.

Drie interventies werkten. Het strakke schema werd losgelaten en er werd veel meer op de individuele behoeften van bewoners ingegaan. Opstaan en slapengaan, eten en ontspannen konden in verschillende ritmes door bewoners worden gedaan. Er werd door de medewerkers heel bewust aandacht gegeven aan dat wat een cliënt belangrijk vond. Ze bestudeerden de levensloop van bewoners en vonden uit wat die in hun leven zoal gedaan hadden. Dat herkenden ze terug in het actuele gedrag van bewoners en daar konden ze op inspelen. Familie en bekenden werden actief in het proces betrokken. Dit alles leidde tot een geheel ander gebeuren, een andere beleving, een meer menselijke maat.

Wanneer wij ons ertoe kunnen brengen een versterkt bewustzijn te ontwikkelen voor deze drie levenskwaliteiten: proces – dialoog – biografie, dan zullen wij als individuele mens maar ook als gemeenschap van mensen nieuwe wegen kunnen vinden tot bezieling te komen in ons goede doen.

Wij kunnen er in slagen “voorbij ons dikke ik te komen”.

Ervaringen van vervulling 'voorbij het dikke ik'

Harry Kunneman beschrijft in zijn boek “voorbij het dikke ik” hoe wij in een samenleving terecht gekomen zijn waarin het eigen ik centraal gesteld wordt en door anderen bediend moet worden. We verwennen ons met materiele goederen, trekken de aandacht, vragen verzorging maar zijn niet altijd vanzelfsprekend bereid ons het leed van anderen aan te trekken, de helpende hand te bieden en ons eigen egoïsme te overwinnen. We verliezen zo het contact met de ander en komen in ons eigen wereldje te leven waarin uiteindelijk onze ziel zich sluit en dan komt te verkeren in zijn eigen zelfgenoegzaamheid maar ook in zijn eigen ontredde. Het is juist de ander die mij kan bevrijden uit deze kerker van egoïsme, het is het andere, het onbekende menselijke dat mij tot een nieuwe ervaring kan brengen die in mij het nieuwe inzicht kan wekken.

Vrijheid, liefde en respect

In het bewustzijn dat goede processen en dialoog verbonden met de eigen levensloop en die van de ander een basis vormen voor het scheppen van een vervuld bestaan, kunnen we ons de vraag stellen wat deze vervuldheid tot stand brengt in onze innerlijke wereld, onze ziel.

Ik ontdekte drie zielenkrachten die voor mij het menselijk goede uitmaken en die mij tot een vervuld leven kunnen brengen. Dat zijn de zielenkrachten *vrijheid, liefde en respect*.

In de kosmos en in de natuur bestaat volgens mij geen vrijheid maar bestaat wetmatigheid. Het is misschien wel alleen de menselijke ziel die niet door gegeven wetmatigheden wordt beheerst en bepaald maar die in haar eigen wording wordt gevormd en bepaald. Op enig moment is de mens uit zijn natuurlijke samenhang “gevallen” of “geworpen” en in een door hem zelfgecreëerde wereld geland. In een langdurig proces van

ontwikkeling is de menselijke ziel geëvolueerd van een natuurlijke ziel in een georganiseerde ziel, van een gemeenschapsziel naar een geïndividualiseerde ziel. Daar hebben we ook onze individuele herinnering, onze taal, ons geweten aan te danken. Dat proces is nog lang niet afgelopen en aan een eind gekomen, het gaat steeds verder en kan op den duur leiden tot een bewuste ziel die met deze vrijheid kan omgaan. Allereerst, zo beschrijven ons de filosofen, is het vrije denken tot wasdom gekomen. Het denken heeft genoeg aan het denken, object en subject vallen samen. Spinoza ziet het denken als een attribuut van God dat in de mens zich verwerkelijkt. Daarna ontwikkelde zich het vrije willen. Wij nemen verantwoordelijkheid voor onze eigen daden en de werkingen van die daden. Nu werken we als zielen aan een vrij oordelen en daarin hebben wij elkaar nodig. Vrijheid is mens-zijn als toekomstig perspectief, als zingevende dimensie van ons aards bestaan.

Liefde is de bijzondere aard van onze verbinding met het lot van de ander en ons eigen lot. Het is een kracht die niet vanuit natuur geboren wordt maar die we vanuit een beleefd bewustzijn in het leven kunnen inbrengen. De liefde tot de ander is daarin het hoogste goed. Ook de liefde tot ons zelf, tot wie we zijn en wie we kunnen worden: dat geeft ons de kracht steeds weer opnieuw te beginnen en onze volgende stappen te maken. Liefde is de ander zien in wie hij is en kan worden. Het is het zien van het lijden van de ander en het zich daarmee verbinden zonder dit lijden te willen overnemen. Als ik mijn lijden met de ander kan delen, deze ander mij daarin kan leiden, dan wordt dit lijden tot een zingend gebeuren voor mij en de ander. Liefde is verbindingskracht en is ook trouw zijn aan het eigen ideaal. Het is het lot dat ons draagt en ons bestemt, dat door liefde geboren kan worden. De verbinding tussen liefde en vrijheid brengt dit lot in onze eigen hand en kunnen wij daar bestemmend aan werken. We zijn niet alleen gebonden aan wat de erfelijkheid ons brengt maar we zijn vrij ons te verbinden met wat op ons pad komt, onverwacht, en daaruit onze volgende levensstap te bestemmen.

Dit alles voltrekt zich in een wereld vol andere wezens, waarneembaar en onwaarneembaar, natuurlijk en geestelijk die zich op de een of andere manier willen mengen in mijn bestaan. Ik ben mogelijk geneigd mij

daarboven te willen verheffen of mij daaraan ondergeschikt te maken. De kracht van respect helpt mij deze andere wezens in de ogen te kijken en mij daarmee te verhouden. Veel wil zich in mijn ziel manifesteren, ja daar zelfs bezit van nemen en het is de kracht van respect die mij in een goede verhouding daartoe kan brengen. Respect is een balans tussen afstand houden en nader komen. Ik hoef mij niet te verheffen of ondergeschikt te maken aan al het andere. Ik kan uit respect dit andere hanteren en haar plek wijzen in mijn ziel. Ik kan de stemmen die mijn innerlijk leven willen bestemmen in mijn innerlijk waarnemen en ik kan leren daarover regie te voeren.

Deze drie krachten, vrijheid – liefde – respect, zijn een drie-eenheid. Ze verbinden zich met elkaar en brengen mij vervulling en bezieling. Daar staan drie krachten tegenover die mij willen weghouden van mens-zijn. Dat zijn de krachten van *angst* – *haat* – *schuld*.

Het vallen uit de natuur en kosmos heeft mij en ik denk ons allen een permanente angst bezorgd. We voelen dat we niet ingebed zijn en niet opgenomen in de eeuwige wetten van zijn. We zijn in tijd en ruimte opgespannen en moeten leren omgaan met alle vreemde krachten die voorheen hun vaste plek in de bestemming hadden. Doordat ik in een onbestemde verhouding gekomen ben tot al het andere kan er snel haat ontstaan. Ik voel mij belemmerd en in de weg gezeten. Ik voel mij aangevallen en vernederd. Ik voel mij bedreigd en onzeker. Ik beantwoord niet aan wat gevraagd wordt en voel mij daarover schuldig. Ik had mij iets anders voorgenomen maar laat mij door negatieve krachten leiden. Ik weet wel dat het zo “niet goed is”, dat ik niet “het goede doe”.

Dit is een strijd in mijn ziel die veelal onbeslist eindigt en die aan mijn “ik” appelleert daarin regie te voeren. Daarmee word ik als mens in het leven geconfronteerd en daarin zal ik en mogelijk allen een weg moeten vinden.

Jonge mensen op zoek naar zin

Wanneer het om onze toekomst gaat, dan is dit vooral een vraagstuk voor jonge mensen. Jonge mensen, nieuwe generaties, worden al vroeg in het leven geconfronteerd met het vraagstuk van zingeving en bezieling. Zij ervaren bijvoorbeeld als kind het onvermogen van hun ouders deze

bezieling te scheppen en te representeren. Zoals jonge mensen dat eens in een krantenartikel verwoordde: “Onze ouders zijn vooral met zichzelf en met elkaar bezig en verschijnen daarin als onvermogen mensen”. Jonge mensen zoeken het meer bij elkaar. Zij zijn ook op zoek naar oudere mensen die de fundamentele waarden van mens-zijn representeren. Tevens lijken zij gevoeliger dan de oudere generaties voor het behoud van moeder aarde en mogelijk meer bereid daar offers voor te brengen.

De nieuwe generaties zijn snel vertrouwd met het materiele bestaan en de werking van technologie. Ze worden vertrouwd gemaakt met de vele systemen die wij hanteren en die het leven opstuwen naar gewenste prestaties. De tijd en ruimte voor reflectie en bezinning worden opgeslokt door dit actieve bestaan. Het is dan ook niet verwonderlijk dat jonge mensen al vroeg geconfronteerd worden met depressie in de ziel. Wat is de zin van mijn bestaan, waarom is de wereld zoals ze is, wat voor toekomst is er voor mij weggelegd?

Van groei naar waarden

Een belangrijk fenomeen voor verandering van zin beleving is de verandering van “groei” naar “waarde”. Mijn generatie is opgevoed met het adagium dat alles moet groeien en zich vermeerderen. Tevens was en is het belangrijk carrière te maken in het beroep en een stijging van geld en aanzien daarmee verbonden. Het is de vraag of de nieuwe generaties met dit adagium verder willen. Zo valt op dat zij minder geïnteresseerd zijn in een levenslange carrière en een vaste baan en het meer zoeken in projecten en afwisseling. Al vroeg hebben zij zich zelfstandig kunnen inrichten en zijn dan op zoek naar vervullende ontmoetingen en activiteiten. Veel jongeren reizen over de wereld om andere culturen te leren kennen, maar ook om zichzelf te leren kennen.

Een voorbeeld. Edel is de dochter van Pajoe en Mary, een Ierse boer en dichter in het noorden van Ierland, getrouwd met een verpleegkundige en opleidster. In haar jeugd bestond haar leven uit school, de boerderij en feestjes. Ze volgde een journalistieke opleiding en werd journalist bij de Irish Independent. Ze coördineerde de bijdragen van collega's en stelde de frontpagina vast. Een druk bestaan. Ze besloot een jaar de wereld rond te

reizen. Dat deed ze. Via Europa naar Rusland naar Indonesië, Australië, Zuid Amerika, de USA en dan weer naar huis. Onderweg in Birma ontmoette ze haar huidige vriend uit Chili, hij was ook onderweg. Terug in Ierland vatte ze haar baan weer op en na enkele jaren besloot ze ontslag te nemen en een master Business te doen in Dublin. Daarna werkt ze als zelfstandige en deed projecten voor buitenlandse ambassades. Nu is ze deel van een jonge onderneming waarin een gespecialiseerd product wereldwijd wordt verkocht. In het weekend verzorgde ze af en toe de boerderij zodat haar ouders naar hun zoon en kleinkind in Engeland konden. Daar runde de zoon een café-restaurant in een dorpje dicht bij Cambridge. Nu is de zoon met zijn gezin weer in Ierland neergestreken en woont in de cottage naast die van zijn ouders.

Mijn naoorlogse generatie is een generatie van bezit. We kochten ons huis en zagen verheugd hoe het in waarde steeg. We kochten de auto en andere kostbare spullen. We hebben een vakantiehuisje of caravan. We richtten ons huis in met goede spullen en attributen. Die worden regelmatig vervangen, dat geeft weer even frisse wind. De jongere generatie hecht veel minder aan bezit maar veel meer aan het gebruik ervan. Ze geven ook graag weer iets op en trekken verder, op zoek naar een zinvol bestaan voor de komende tijd.

Er is echter in dat licht ook de vroeg verloren gegane jeugdige generatie. Die heeft de draad verloren, soms in drank en drugs, seks en geweld.

Jonge mensen zijn op zoek naar inspirerende voorbeelden in hun omgeving. Inspirerende voorbeelden zijn mensen die in staat zijn hun eigen leven te sturen en in dialoog met anderen te treden. Dat is ook wat de bezieling in toekomst zal bestemmen. De filosoof Arnold Cornelis heeft dit beschreven als het vermogen van interactieve zelfsturing. Naast onze natuurlijke verbondenheid en onze rechtelijke infrastructuur werken we nu aan deze kwaliteit van samenleven. Dat is wat de nieuwe generatie beoefent en wat wij als oudere generatie kunnen waarnemen en ondersteunen.

Dit heeft vergaande consequenties. Veel van het institutionele erfgoed zal, zo is mijn visie, de samenleving niet meer dragen. Alle verticale machtsconstructies zullen verzwakken en het zijn de horizontale

verbanden, netwerken met persoonlijk leiderschap, die onze gemeenschappen gaan dragen en besturen. Daarin kan nu iedereen van goede wil meedoen. Je hoeft niet persé deel uit te maken van een vaste institutie om tot een zinvol en vervuld leven te komen. Het vraagt de bereidheid de worsteling aan te gaan, eens een offer te brengen, je het lot van de ander aan te trekken, je eigen onvermogens onder ogen te zien, open te zijn voor feedback, je eigen stap te maken. Dit nu wordt ondersteund door de wereldeconomie die wij geschapen hebben waarin wij in staat zijn horizontale verbanden te scheppen, elkaar te bedienen, jezelf te ontwikkelen, waarin mensen zelf en met elkaar zich kunnen bewegen naar betere oorden en meer vervullende tijden. Ik kan meebewegen naar een directe economie waarin ik in de keten van activiteiten participeer en samenwerk en daarin als zelfstandig ondernemende persoon mijn weg zoek.

Directe economie, inzicht in de keten, zelfstandig ondernemend

In mijn leven ben ik steeds weer gestoten op initiatieven en ondernemingen die zich vanuit morele uitgangspunten begeven in horizontale ketens en daarin bereid zijn samen te werken en de vruchten daarvan met elkaar te delen. Zij willen ook beantwoorden aan werkelijke behoeften van mensen en deze in een persoonlijke relatie en met doordachte service tegen reële prijzen beantwoorden. Enkele inspirerende voorbeelden kunnen deze initiatieven in de directe economie illustreren.

In Zwitserland werkt al jaren een kleine onderneming die ecologische textiel in de markt brengt. In India en Tanzania werken duizenden boeren zelfstandig in een door deze onderneming en ondernemer geschapen context. Tegen faire prijzen produceren zij ecologisch verantwoorde katoen. Die wordt in oost Europese fabrieken verwerkt en in Zwitserse warenhuizen als kleding verkocht. Een kleine staf van mensen reguleert dit gehele proces waarin meer als honderdduizend mensen participeren en hun brood verdienen.

Een Nederlandse muzikant/trompettist speelt met grote groepen muzikanten eigen composities op allerlei plekken. Hij heeft een gebouwencomplex ingenomen waarin tientallen kunstenaars en creatieve geesten hun eigen onderneming vooruitbrengen. Ze werken en leven

samen en zijn bereid alles wat niet functioneert ook weer los te laten en een andere weg te gaan. Ook alles wat succesvol is wordt niet eindeloos uitgemolken maar er worden steeds weer nieuwe impulsen gevonden, opgepakt, gerealiseerd en weer losgelaten.

Er worden wereldwijd vrije scholen door ouders en geïnspireerde leraren van de grond getild. Daarin werken allerlei groepen mensen samen die voorheen elkaar vanwege bloed en bodem en geloof uitsloten. Leraren, ouders, kinderen, leveranciers zijn deel van deze scholen en worden betrokken in het wel en wee van hun school. Dat loopt soms mis, soms erg mis maar er worden ook prachtige dingen tot stand gebracht. Het is een kwetsbaar organisme maar de betrokken gemeenschap van mensen blijft toch altijd weer in staat daar nieuwe impulsen aan te geven.

Er zijn Duitse Sparkasse die in zelfstandigheid, maar ook in regionaal en nationaal verband, al meer dan 150 jaar klanten bedienen. Het is als geheel de grootste bankorganisatie ter wereld. Ze overleeft de financiële crisis omdat zij met al haar activiteiten verbonden is met wat de burgers van de stad of landsgemeenten ondernemen en tot stand brengen. Gaat het de gemeenschap goed dan gaat het de bank ook goed. Honderdduizenden mensen vinden daarin een zinvol bestaan. Velen worden betrokken in de ontwikkeling van hun bank. Van een centraal gestuurd organisme met bepalende stafafdelingen zijn Sparkasse geëvolueerd naar klant en marktgerichte organen die samen met hun klanten stappen nemen.

Ons eigen instituut IMO is ook een voorbeeld van nieuw horizontaal organiseren. We zijn nu in 10 landen actief met teams van collegae. Allen zijn economisch/financieel zelfstandig. Alles wat de collegae doen is echter IMO werk. We werken daarin samen bij klanten (300 organisaties) en ook brengen wij onze klanten met elkaar in contact. We onderzoeken en ontwikkelen samen horizontaal organiseren en horizontaal leiderschap ten behoeve van een goede organisatieontwikkeling. We organiseren masterclasses voor leiders en voor consultants om zich te kunnen verdiepen in de methodologie en vruchtbare initiatieven te nemen in de eigen organisatie vanuit het eigen leiderschap. Een keer per jaar treffen alle collegae elkaar een week en werken aan de methodologie en aan de gemeenschap. Een keer per jaar ook hebben we een open conferentie met onze klanten en leden van het IMO-netwerk. Dit geeft voortdurend

onderzoekresultaten die wij publiceren en vrij ter beschikking stellen. We hebben een IMO online Academy geopend waar eenieder ter wereld zich in de methodologie kan verdiepen, vertrouwd kan raken met dit geestgoed en daarmee aan de slag kan gaan.

Deze voorbeelden representeren een veelheid aan initiatieven die wereldwijd genomen worden en die ons stap voor stap in een nieuwe economie binnen brengen.

Een bijzondere stap is het om mensen met allerlei handicaps, die tot nu toe hun leven moeten leiden in verzorgingscontexten, te gaan betrekken in dit directe economisch – sociale leven. Zij kunnen daarin hun plaats gaan innemen en deelgenoot worden in deze ontwikkeling. Hoe beperkt ook is iedere bijdrage welkom, immers het gaat al lang niet meer alleen om het eindresultaat ‘an sich’ maar het gaat vooral ook om het proces, de weg die wij samengaan, waarin wij elkaar kunnen ontmoeten, helpen, bemoedigen.

Vormen van aandacht voor wat niet dominant is

Tot slot zie ik een fundamentele bron van bezieling en vervulling in het aandacht schenken aan alles wat niet dominant is, niet op de voorgrond staat, niet succesvol is maar wat enigszins verborgen, in de schaduw levend, de bron kan zijn voor de zin van het leven.

In het centrum van de aandacht staat als vanzelfsprekend alles wat jong, vitaal, succesvol, good-looking, de ideale mens representerend is. Daaraan willen we ons meten. Je bent soms wel verrast als blijkt dat deze ideaal mensen ook fouten blijken te hebben, ongelukkig en onvervuld zijn, geen relatie kunnen vasthouden en zich aan drugs en drank en anderen vergrijpen om staande te blijven in de veeleisende omgeving. We willen en kunnen ons moeilijk verbinden met de wat uit het lood geslagen, minder goed bedeelde, aarzelende en twijfelende, soms depressief gefrustreerde mens.

Toch is dit deel van het menszijn, is dit deel van mijn menszijn en is het mijn opgave daarmee op een zinvolle wijze om te gaan.

Hoe mobiliseer ik de morele kracht mij tot de niet dominante mens in en naast mij te wenden en deze uit te nodigen mee te doen en in te stappen in een proces dat mij en de ander ondersteunt zijn stap te maken.

Dit is een vraagstuk dat mij begeleid in de dagelijkse praktijk van het leven op haast ieder moment. Hoe geraakt ben ik niet wanneer een bekende persoonlijkheid zich het lot van de minderbedeelde aantrekt en geheel vanuit de eigen persoon zich daarmee verbindt zonder dit te gebruiken voor het versterken van het ideaalbeeld van de mens die het aan niets ontbreekt. Ik kan zelf die persoon zijn, die persoon worden. Ik zal denk ik merken dat de genade van mijn goedheid naar de ander het voedsel voor mijn ziel is zoals dat omgekeerd ook geldt.

Collegae van mij voeren gesprekken met mensen 'die uitbehandeld zijn'. Na vele therapieën en behandelingen zijn ze door de professionals min of meer opgegeven als behandelbaar. Zij worden uiteindelijk verwezen naar mijn collegae. In het eerste gesprek gaat het erom dat de betrokkene zijn verhaal doet over hoe deze nu en op dit moment zijn leven vormgeeft. De collega stelt beeld-verhelderende vragen die de ander stimuleert meer en beter te vertellen en ergens hoort de collega de ander min of meer een volgende mogelijke stap uitspreken. Dan wordt de betrokkene bemoedigd deze stap, hoe klein ook, te doen. In een volgend gesprek kijken ze samen terug op wat gebeurde, hoe dat voelde, wat de werking op betrokkene was en is. Zo vinden ze vervolgens weer een nieuwe stap. De reactie van de cliënten is: "dit is de eerste keer dat het over mij gaat, over mijn proces en hoe ik daarin de regie kan voeren".

Het is verrassend en verheugend dat wij elkaar toch steeds weer op het eigen vrije ik kunnen aanspreken en dan vervolgens direct aan elkaar kunnen verschijnen en samen onze wezenlijke vragen een stap verder kunnen brengen.

EPILOOG

Ik ben mijn leven lang in de weer het eigen praktische leven, het samen leven en werken, vorm en inhoud te geven.

Mijn ontmoeting met de ander, mijn verbinding met de ander, mijn verhouding tot de ander opent de poort voor mijn gesloten paradoxale ziel. In mijn ontmoeting met de ander, met de andere mens als unieke persoonlijkheid die zijn weg in het leven zoekt, maar ook mijn ontmoeting met de dieren, planten en aarde, kunnen de puur menselijke waarden vrijheid, respect en liefde tot draagkracht komen.

Uit vrijheid wend ik mij naar de ander toe, op respectvolle wijze verbind ik mij met de vraag van de ander, met het zoeken en lijden van de ander en in liefde tot de ander doe ik een volgende stap in onze met elkaar verbonden levensprocessen.

Zo laat ik de ander toe in mijn leven, zo treed ik binnen in het leven van de ander.

Als mens schep ik mijn eigen persoonlijke gemeenschap die mij draagt en voedt. Ik ben deel van natuurlijke en van georganiseerde gemeenschappen.

Ik schrijf mijn eigen biografie. In mijn streven het goede te doen en in mijn bewuste reflectie op de werkingen van dit goede doen op anderen, kom ik als mens mijn eigen levensimpuls tegen. Die eigen levensimpuls is mijn kompas voor mijn levensweg.

Verbonden met deze levensimpuls en ingaande op de vraag van de ander, school ik mijn ziel en vorm de mij gegeven natuurlijke krachten om tot bewuste levenskwaliteiten die het welzijn en vervuld zijn van mijn medemens en van mijzelf mogelijk maken.

LITERATUUR

- Adriaan Bekman, *Beziield Veranderen*, uitgeverij van Gorcum, Assen, 2011.
- Adriaan Bekman, *De mens als bron van leiderschap*, uitgeverij van Gorcum, Assen, 2007.
- Adriaan Bekman, *De organisatie als gemeenschap*, uitgeverij van Gorcum, Assen, 2001.
- Adriaan Bekman, *De Taal van de Ziel*, uitgeverij Christoffor, Zeist, 2011.
- Adriaan Bekman, *Bezieling, filosofie van het georganiseerde leven*, uitgeverij Christoffor, Zeist, 2015
- Adriaan Bekman, *Piloot zijn in je eigen leven*, uitgeverij Cichorei, Amsterdam, 2016.
- Adriaan Bekman, *Het jaar van de ziel*, uitgeverij Cichorei, Amsterdam, 2016.
- Aristoteles, *De Ziel*, uitgeverij Damon, Leende, 2000.
- Arnold Cornelis, *Logica van het gevoel*, uitgeverij Boom, Amsterdam, 2007.
- Bernard Lievegoed, *Over de redding van de ziel*, uitgeverij Christoffor, Zeist, 1993.
- Bernard Lievegoed, *De levensloop van de mens*, uitgeverij Lemniscaat, Rotterdam, 1995.
- Byung-Chul Han, *De vermoeide samenleving*, uitgeverij Van Gennep, Amsterdam, 2014.
- Emmanuel Levinas, *Het menselijke gelaat*, uitgeverij Ambo, Utrecht, 1969.
- Friedrich Nietzsche, *Herwaardering van alle waarden*, uitgeverij Boom, Amsterdam, 1997.
- George Steiner, *Der Meister und seine Schüler*, Carl Hanser Verlag, München, 2004.
- Hannah Arendt, *Vom Leben des Geistes*, Piper Verlag, München, 1989.
- Harry Kunneman, *Voorbij het dikke IK*, uitgeverij SWP, Amsterdam.
- Immanuel Kant, *Kritik der praktischen Vernunft*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2003.
- Jacques Ellul, *Het verraad van de techniek*, Tekst Televisie interview IKON, 1992
- Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 2006.
- Michel Foucault, *De moed tot waarheid*, uitgeverij Boom, Amsterdam, 2011.

Plato, *Verzameld werk*, uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2012.